

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Historia Provinciæ Paraquariæ Societatis Jesv

Techo, Nicolas

Leodii, MDCLXXIII.

Liber Primus.

urn:nbn:de:hbz:466:1-38528

1

HISTORIÆ
PROVINCIAE PARAQUARIÆ
SOCIETATIS JESU.
LIBER PRIMUS.

AMERICA est omnis in Borealem & Australem divisa partem. Pars Australis gemino circumfusa mari, Peruanos & Brasilos ad utrumque litus aliquousque protensos habet: neutris ad interiora terræ multum se recipientibus, nisi quæ argenti auri-que fames, aut bonitas glebæ, hinc Lusitanos, inde Hispanos allicit. Quidquid verò inter Brasiliam, & Peruviam terrarum est, & deinceps inter mare Atlanticum, Pacificumque, longissimo tractu ad fretum usque Magellanicum intercipitur,

id omne fermè Chileni, Tucumanes, Paraquarii que, & iis subcensitæ regiones latissimè habitant. Porro novus hic orbis, ad normam veteris, in duas ingentes peninsulas isthmo distractus, proximè elapso sæculo, externum imperium bono suo pati coactus est: nam inde factum singulari Dei beneficio, & Catholicorum Regum incredibili curâ, sumptuque, ut quaquà latè imperat Hispanus, regnet etiam Fides Christiana: quod si aliquæ nationes hætenus Christum non agnoverint, non Hispano Regi, sed aut Barbarorum pervicaciæ, aut, quod ubique fieri solet, privatorum quorundam mortalium motibus, vitio verti debet. Cæterum quid per reliquam Americam ab Societate JESU ad introducendam conservandamque Fidem Christianam gestum sit, alii narrabunt: mihi verò jussu Majorum res Paraquatæ, Tucumanæ, & Chilensis regni, latissimarum ad Austrum regionum, quæ anno millesimo sexcentesimo septimo in unam Societatis provinciam coaluerunt, compendiosè scripturo, commodum visum est de Hispanorum in eas terras ingressu, de fundatis ab iisdem urbibus, de Sacrorum prima introductione, & rerum ante fundationem provincie ab Societatis hominibus gestarum primordiis, duobus initialibus libris pauca prælibare, ut reliqua deinde magis in comperto sint: placuit enim Orlandinum imitari, qui res ab Divo Ignatio, & primis ejus sociis ante Societatis confirmationem patratas, toridem libris summatim comprehendit, antequam fundatæ Societatis initia progressumque explicatiùs per annos digerat. Nec displicet magnorum virorum exemplo rerum scribendarum authoritati fideique præcavere, obtentu Religiosæ professionis mendaciorum securæ, & veritati consecratæ.

Tu verò bonorum omnium author Deus (nam Numine non invocato, & sine divinis auspiciis, Religiosum scriptorem calamum exerere non decet.) Tu, inquam, qui vires tot Societatis nostræ Heroibus in his Australibus novi Orbis regionibus ad dilatandum Christianum imperium infudisti, mihi etiam eadem vestigia ab quinque jam lustris non æquis passibus sequenti, assiste. Tu stilum Latinū longo barbaricæ linguæ usu obtusum, Sedium tuarum assitricis Sapientiæ cote exacue, & si quid pro conditione humani judicii aberret, in rectum veritatis tramitem suaviter reduc. Tu rerum scribendarum in infinita prope copia delectum suggere, ut ad posteræ ætates, longinquosque populos dexteræ Tux operâ, pro augenda Tui Nominis & servorum tuorum gloria, non omninò indecorè transmittantur.

Bellum Pizarus in Americam intulerat, & Hispani, eo duce, Ingæ Regis divitiis intenti, maximam terrarum partem mari Pacifico adjacentem occupatum ibant; cum pluribus insedit animus per maris Atlantici littora viæ compendium inquiri posse, quo minori periculo circumductuque Peruvia, quam auri argenti-

CAPUT
I.
Institutum
operis & di-
vinæ opus
imploratio.

CAPUT
II.
Lusitani
primi Pa-
quariam
infeliciter
explorant.

A

que

que feracissimam fama vulgaverat, adiretur. Primus, quod sciam, tentandi itineris author fuit Martinus Sosa, qui pro Joanne secundo Lusitanæ Rege Brasiliam in colonias diviserat, rexeratque, & optabat Hispanorum æmulatione, novarum terrarum detectione Regi suo utilitatem adferre. Quod ut assequeretur, Alexium Garciam ingentis audaciæ virum cum filio & tribus Lusitanis, frequentique Indorum comitatu ex Australi Brasilia, quantum viribus humanis eniri posset, interiores Americæ populos exploratum amandat: qui, post emensa trecentarum leucarum spatia terrestri itinere, ad Paraquarii fluminis vicina loca cum pervenisset, ut erat non unius linguæ Barbaricæ & tractandorum Indorum peritus, effecit ut duo Paraquariensium circiter millia sibi, ceu duci, lubenter adhererent, quibuscum militari more, in Peruvix fines, vivente adhuc Ingâ Rege, delatus, multam vim argenti infecti factique prædabundus corrasit. Quibus spoliis onustus, duobus è comitibus suis Lusitanis in Brasiliam auxilii ergo missis, in Paraquariam rediens, sædum in modum à Barbaris trucidatus est. Alexii filio ob ætatem rebus agendis inutili, Barbari pepercere: cujus pater apud posteros memorabilis erit, qui tantillo comitatu, nondum explorato itinere, quidquid ferè terrarum est inter utrumque Americæ Australis mare, per ferocissimos populos & viarum difficultates emetiri primus ausus, docuit nihil impervium hominibus mortem famæ & posterorum utilitati postponentibus. Cum verò Alexii comites in Brasiliam reduces multa de detectis populis, de Paraquariensium amicitia, & Regis Ingæ divitiis narrarent: & insuper argenti aurique frustra pro indubitato rei testimonio ostentarent, magna alacritas, studiumque iterandæ expeditionis omnibus injectum est. Quare sexaginta Lusitani, & Brasilorum assatum, Georgio Sedenio duce, in auxilium Alexio Garcia, quem vivere credebant, per eadem pericula mittuntur. Quibus Paraquario jam proximis, Indi Alexianæ necis complices, vindictæ metu, comæatum pernegant, mox in reluctantes involant; Georgium Sedenium inter primos dimicantem occidunt, ceteros fugant. Fugati à Barbaris Paranensibus in cymbis carriolas excepti, ubi ad medium fluminis pervenere, subducto luto, quo Indi picis loco utuntur, cum cymbis armati submerguntur, maclanturque: Paranensibus ob nuditatem per notas aquas ad littora enatantibus. Sic Lusitanorum spes, imprudentiâ Sedenii, aut perfidiâ Barbarorum, evanuit, Deo Paraquariam, & adjacentes Regiones Catholicis Regibus reservante.

Alexius
Garcia Pa-
raquarium
primus de-
tegit.

Georgii Se-
denii Ex-
ploratus ca-
sus.

CAPUT

III.
Hispani flu-
vium Arge-
teum & Pa-
quarium
pro Rege
Catholico
primi occu-
pant.

1550.
Sebastianus
Gavotus na-
vigatio.

Alvarus
Ramon ca-
ditur.

Castellum
Sancti Spi-
ritus.

PAULO postquam hæc gesta sunt, Sebastianus Gavotus rei nauticæ peritus, qui pro Rege Angliæ Virginiam insulam invenerat, Carolo Quinto Cæsari se sistit, spondens, si sineretur, per oram ipsâ Brasiliâ Australiorem aperturum se brevissimum in Peruviam iter, aut Americæ Australis interiora detecturum. Placuit ea res Cæsari ad spem ditissimi domini inhianti, & omnes vias ad præoccupandas novi orbis nobilissimas provincias indaganti: quocirca statim quatuor naves armati, & trecentis militibus instructas Gavoto tradi jubet, qui anno millesimo quingentesimo trigésimo transmissis Atlanticis mari in flumen Argenteum (cujus ostium & littora ante quindecim annos Joannes Solis Hispanus, & quadriennio post Magallanes Iultraverant) invehctus, adverso eo tandiu navigavit, donec in eâ parte se sisteret, ubi Urvaica flumini Argenteo commiscetur: inde Alvarum Ramonem Urvaicæ littorales populos exploratum misit: qui triduo postquam discesserat, nave ad sitres allisâ convulsâque à Barbaris cum magna comitum parte trucidatur. Sed Gavotus constructo ad ostium Carcaranialis in flumen Argenteum influentis Sancti Spiritus castro, centum & quinquaginta leucas adverso fluvio emensus, ibi tandem anchoras fixit, ubi Paraquarium magnam aquarum molem in flumen Argenteum evolvit. Adverso verò Paraquario quadraginta leucas progressus, devictis qui obsistebant Barbaris, tandem ea littora attingit, in quibus Alexium Garciam Lusitanum ab Paraquariensibus spoliatum interfectumque docuimus: Ibi dum Gavotus explorat omnia, multa ex argento instrumenta in Barbarorum tesquis cum reperisset, nescius Alexianæ peregrinationis & cladis, æstimans eas esse Paraquarii fluminis nativas divitias, raptim omnia à Barbaris redimit: & quasi

jam

jam negotium ingens patravisset, munito Sancti-Spiritus castro, relictoque ad præfidium duce Nunio Larâ cum centum & viginti militibus in Hispaniam properè renavigavit.

POST Gavoti discessum Nunius Lara, contractâ cum vicinis populis amicitia, utcuq; se sustentavit, donec Mangora Tymbusiorum dux commercii ergo ad Hispanorum castrum frequenter ventitans flammâ illiciti amoris conciperet, quas ei excitabat formosâ mulieris aspectus. Non latuit Luciam Mirandam (sic matrona vocabatur) & Sebastianum Hurtadum ejus conjugem apud Altigitanos in Bæticâ natos Barbari procacitas: quare illa inter honestatis claustra se coarctans ita dona coram marito ab Barbaro recipiebat, ut satis ostenderet nolle ea esse perverſi amoris pignora. Mangora tamen omnem viam tenebat eâ fruendi; quare specie benevolentia apud Sebastianum Hurtadum contendit, ut remissionis ergo ad suas terras cum conjugè ire ne gravaretur, ibi omni officiorum genere ab suis popularibus exceptum & largè donatum iri. Sed carior Sebastiano erat quavis spe uxoris integritas, quapropter apud Barbarum excusat militia peregrinæ leges eas remissionis non permittentis, & severè inter externos vivere jubentis. Mangora frustratâ spe ferox, Siripo germano fratre in partes tracto, omnes Hispanos perdere destinat, ut unicâ abutatur muliere. Nec diu fuit cum sese homini commoda occasio obrulit: cognito enim ab Nunio Larâ castrî præfecto Ruifum Mosqueram & Sebastianum Garciam Luciae conjugem cum quadraginta militibus ad proximas insulas annonæ contrahendæ ergo amandatos fuisse, Mangora quater mille Barbaros raptim armari & in paludibus Hispanorum castrî vicinis clam collocatos signum invasionis expectare jubet: ipse interim triginta juvenes cibus onustos, prout solebat, in castrum inducit, illataque subsidia summâ dissimulatione largiens cum Hispanis in multam noctem largiter epulatur: donec omnibus panè somno sepultis, partitis inter comites proditionis conscios officiis, armamentario ignem injiceret, excubitores mactaret, portas dirueret, & admissis popularibus in Hispanos sopitos attonitosque incurreret. Multi antequam peti se scirent sagittis transfaduntur: alii proditionis adhuc nescii, ad extinguendum ignem solliciti dum properant, mactantur: pauculi in castrî aream per cuneos enisi magnam Barbarorum stragem fecerunt: inter quos Nunius Lara multis licet vulneribus confusus, ut Mangoram victoriâ exultantem facinoris ducem vidit, oblectando sibi viam ad eum facit, multumque in perduellem indignatus nequiequam reluctantem ense pectori adacto transverberat prosternitque; nec attolli jacentem passus ictus repetit donec constaret expirasse: continuatoque furore præcipua quæque hostium capita demerit. quod dum facit circumventus à multis Mangoræ commoritur: reliquis commilitonibus à multitudine oppressis non meliorem fortunam expertis. Cladi superfuere Lucia Miranda, belli occasio, & quatuor hispanæ mulieres, totidemque pueri, quos sexus & ætas acerbioribus fati reservavit. Cæde patrata Siripus fraternæ libidinis hæres concessâ popularibus suis rerum & captivorum prædâ, unicam sibi Luciam abduxit, nihilque non tentavit, quò ejus constantiam everberaret: nunc eam numerosæ gentis Dominam, nunc pro amisso marito omnium rerum egente Domini multis hominum millibus imperitantis sponsam appellans. Verùm nobilis matrona nullâ re cruciabatur magis, quàm quod se videret amari à Barbaro, damnabatque multis verbis sexum suum, qui se incolumem, & formam, quæ se tanto damno præ ceteris amabilem fecisset: nec adduci poterat ut veller blandis oculis novum herum intueri. Aliquot jam dies inter Barbari blandientis & Luciae abnueutis controversias abierant, cum exploratores Sebastianum Hurtadum Luciae conjugem sistunt. Is ex Insulis redux conspectâ castrî ruinâ, & suorum strage, suspicatus quod erat, Tymbusiorum excubitoribus ad uxorem se tradiderat ducendum: quem ut vidit Siripus zelotipiâ ardens arceri confestim & sagittis confodi jubet: patratumque fuisset scelus ni Lucia intercessisset: quam ut demereretur Barbarus eâ lege mariti vitam ei condonavit, ut deinceps ab conjugio abstinerent: si secus

CAPUT

IV.

Barbari in primos fluminis Argentei colonos insurgunt

1531.

Mangora conjurata.

Mangora & Nunio Lara cades.

Siripi libido Lucia Miranda captus.

Sebastiani Hurtadi conjugalis amor.

Siripi zelotipia.

facerent, mortem obituros. Acceptatâ conditione ita ambo aliquamdiu convivere, ut sese tantum oculis libarent: donec eos furtim conjugio vacantes, indicante veteri uxore, Sitipus reperiret: tum enim verò barbarum in modum excandescens, Luciam cremari jubet, quæ ab amplexu conjugis abstepta, bustoque imposita, Deum precabatur, ne se peccatorum suorum penitentem despiceret, sed purgatam, ad æternam patriam ab turpi servitute transferret: inter quæ vota igne suffocatur. Sebastianus interim cognominis Divi mortem representans, arbori alligatus, interpias ad Superos preces, Barbarorum sagittis transfossus, interiit: exemplum uterque futurus humanæ sortis plerumque enormiter ab nostris spebus aberrantis. Speramus tamen fidele par conjugum piis animi affectionibus expiatis, ad Superos evolasse.

*Sebastiani
Hurtadi &
Lucia Mi-
randa tragi-
cus exitus.*

CAPUT
V.

*Prima pro-
finibus in-
ter Hispanos
& Lusitanos pu-
gna.
Hispani ca-
strum ad
Brasiliam
eram con-
struunt.*

*Repugnans
Lusitanis.*

*Navis Gal-
lica interci-
pitur.*

*Lusitani ce-
dentur.*

*Hispani ca-
strum dese-
runt.*

CAPUT
VI.

*Petrus Mè-
doça ad flu-
men Ar-
gentum &*

QUADRAGINTA verò Hispani, quos annonæ contrahendæ ergò, Mosquera ducere, ad insulas ivisse paulò supra demonstravimus, postquam miserabilem sociorum casum, castrique ruinam lamentati sunt, humatis corporibus, non suppetente alio consilio, ad proxima Brasiliæ loca navigantes, ibi munitum oppidulum fabricavere, ubi Polus Antarcticus viginti-quinque supra horizontem gradibus elevatus conspicitur: & jam in ita cum vicinis Barbaris amicitia sementem fecerant: & nescio quis Odoardus Peres Lusitanus cum numerosa familia ab Rege suo è patria in Brasiliam exulare iussus, ad Mosquera se conferens, novorum colonorum numerum auxerat: cum Martinus Altonsus Sosa Brasiliæ oræ ad Austrum vergentis præfectus, Odoardum per certos nuncios monet, ut in eam Brasiliæ partem, in quam exulare iussus fuerat, concederet; simulque per eosdem homines Mosquera, & sociis denunciaret, si tutò & pacificè vivere vellent, jurarent in verba Regis Lusitanæ, cujus dominio subjectam terram incolerent. Sed Mosquera per eosdem nuncios Sosa responderet, controversiam adhuc esse inter Reges de partitione Indiarum; nec ad se, nec ad eum eam rem pertinere: cæterum sibi & commilitonibus in animo esse, eam terræ partem, quam occuparant, Carolo Quinto Cæsari Regi suo asserere. Paulò postquam hæc gesta sunt, navis Gallica ad Cananæam insulam, portui, quem Mosquera infederat, obversam, casu appellens, cupidinem iniecit Hispanis conquirendorum armorum, inopiæque sublevandæ. Quare nocte intempestâ ducentis Indis in societatem facinoris assumptis, cymbisque impositis, ex improvviso, incautos adoriuntur, & nequicquam reluctantes Gallos, navi & armis spoliatos secum abducunt. Quâ re patrata, cognito Lusitanos adventare, quatuor tormentis bellicis navalibus in munitiunculam suam inductis, se ad defensionem parantes, extra vallum in nemusculo, quod inter mare & oppidulum erat, insidias collocant: cæteris in propugnaculo se continentibus. Lusitani circiter octoginta magnam Indorum multitudinem trahebant, qui nihil de insidiis, nihil de tormentis bellicis suspicati, paucitate Hispanorum despectâ, tanquam si ad castigandos latrunculos irent, excensione factâ contemptim procedebant. Ubi verò insidiarum locum prætergressi vallo successere, simul tormenta Hispani explodunt, simul ex insidiis terga hostium feriunt: mox turbatos fugientesque, irruptione ex oppido factâ, insequuntur, & ad viæ angustias redactos, pro libitu mactant. Facta cæde, cum fœderatis Indis oceanorum navigiola conscendentes, prospero vento usi, Sancti Vincentii Lusitanorum oppidum invadunt, direptaque domo Regiâ, spoliis onusti, eadem celeritate ad suum oppidulum redeunt: quâ in expeditione aliquot Lusitani Hispanis non illibenter adhasere. Atque hæc, quod sciam, prima pugnarum fuit, quæ in ipsa America inter Catholicos Europæos commissa est. Non diu post Mosquera & socii totius Brasiliæ viribus impares, vindictæ metu ad Sanctæ Catharinæ insulam, sub vigesimo-octavo latitudinis Australis gradu sitam, migravere; eam consueque incolentes, donec auctis jam rebus, ad fluvium Argenteum postliminio se retraherent.

INTEREA cum Sebastianus Gavotus in Hispaniam redux de rebus ab se inventis sparsisset famam, narrassetque regiones Paraquario conterminas non ut Brasiliam violento Sole torreri, nec ut Australiores terras immodicâ hyeme rigere, sed

mediâ

mediâ temperie gaudere; vastissima Parana littora innumeris populis ad servitium idoneis habitari; piscationem, venationemque multò quàm in quavis Europæ parte esse magis variam; & super hæc ostenderet auri argenti que frustra, & multa ex his metallis instrumenta ab Paraquariensibus Alexii interfectoibus redempta, quæ falsò hujus fluminis divitias arbitrabatur, ita Hispanorum animi permoti sunt, ut plerique in eam provinciam mitti ambirent. Exinde certè Parana ab Gavori argento aut argenti spe fluvius Argenteus specioso magis quàm veridico nomine dicitur appellatus. Eadem Gravotus Carolo Quinto Cæsari cum retulisset, Senatusconsultum habitum est, decretumque ut numerosa colonia in eam Americæ partem duceretur. Delectu habito, duo millia supra ducentos, præter nauticam turbam, duce Petro Mendoga primariæ nobilitatis viro, Cæsaris dapifero, fluminis Argentei & Paraquarii prætoriam potestatem adepti, quatuordecim navibus imponuntur: quos inter eminebant (nam Hispana nobilitas in spem Argenti exarserat) Didacus Mendoga prætoris frater, Franciscus Mendoga Maximiliani Romanorum Regis quondam œconomus, Carolus Dubrinus Caroli Quinti Cæsaris collactaneus, Joannes Oforius classis legatus, sanguine & bello Italico clarus, Ludovicus Peres Divæ Theresiæ frater, Bernardus centurio Genuensis, amplissimum gradum apud Doriæ olim meritis, Jacobus Ramua Flander, ut taceam Gusmanos, Riberas, Rocas, Bracamontios, Manriques, Aguilarios, Lucanos, Ajolas, Italas, & alios nobiles ad eò notabili numero, ut duo & triginta domorum illustrium, dominiorumque hæredes (Majorafgos Hispani vocant) in eâ classe censerentur. Hi omnes anno millesimo quingentesimo trigesimo quinto Gadibus solventes, ubi æquorem fecerunt, ab se invicem tempestate distracti in varias partes delati sunt. Didacus Mendoga Prætoris frater recto itinere cum paucis navibus pacato jam mari ad fluvium Argenteum cursum feliciter direxit. Prætor cum reliquis ad Brasiliæ portum Januariensem se contulit, ubi dam ventos præstolaretur, Joannem Oforium legatum suum ob comitatem & animi robur invidiæ obnoxium, ambitionis temerè insinulatum, quòd insinuisse diceretur brevi rei summam ad se derivandam, non auditâ causâ, pugionibus confodi jussit; tantâ plerorumque indignatione ut idcirco multi in Brasiliâ remanserint, & alii de deferendo duce consilia cõstulerint; sed antequam defectio penitus coalesceret, Prætor è Brasiliâ quanticius solvens non diu post Didaco Mendogæ in fluminis Argentei ostio naves planarum carinarum ad usum transvadationis fabricanti se iungit, qui auditâ Oforii nece dixisse fertur, vereri se, ne acerbum fratris facinus totius classis infortunio plecteretur.

PRÆTOR reunitis viribus classem promoveri, & ad alteram fluminis Argentei ripam transmitti iubet, in quam omnium primus cum insilisset Sanchius del Campo Prætoris cognatus, sociis exclamationem suadens, commendatâ bonitate æris, occasionem dedit arcem quinquaginta ab ostio leucis, & trigesimo ferme quinto altitudinis Australis gradu, Bonæ spei promontorio ex parallelo obversam, statim ibi condi cœptam, Boni-æris nomine sub Beatæ Virginis tutelâ nuncupandi. Sed fabricam arcis urgentibus indigenæ insurgunt, aliquot Hispanos ex insidiis mactant, reliquos, ne vallo exeant, incursionibus terrent. Quibus rebus permotus Prætor, Didacum Mendogam fratrem ad reprimendam inhospitalem gentem cum quantâ vellet militum manu amandat. Is trecentis peditibus, & aliquot ex primâ nobilitate equitibus secum assumptis, expeditione susceptâ, postridi quam discesserat, eò pervenit, ubi ingens palus extremâ sui parte rivum efficiebat; in cujus alterâ ripâ, tria circiter Barbarorum millia in pugnam se explicuerant. Coacto belli consilio plerique autumabant expectandum hostem faciliè & tutò in transvadatione opprimendum. Sed Didacus Mendoga statim invadendum censuit, jussitque explorato vado pedites transvadare; in quos Barbari tantâ celeritate irruerunt, ut nec sclopeta aquis corrupta explodere, nec ex arte pugnare Hispanis spatium datum sit. Barbarorum tamen magna clades facta est, donec Bartholomæus Bracamontius, & Paraferus Ribera peditum ductores, numero oppres-

Paraquarium coloniam ducit.

Fluminis Argentei nominis origo.

Nobilitas primorum Paraquaria coloniarum.

1535.

Joannes Oforius in consilio necatur.

CAPUT VII.
Arx Boni æris fundatur & infeliciter cum Barbaris pugnatur.

Portus Boni æris nominis origo.

Nobilitas Hispanorum cades.

cadere: occisis plerisque peditibus, pauci equites in confertissimos irruere ausi, deridiculo Barbaris fuere; nam equi ex recenti navigatione flaccidi & enerves, frænorum ex longa disuetudine impatientes, rigidâ cervice immotos equites telis hostium exponebant; quocirca fessores nullo negotio fugati deturbatique sunt. Inter primos Joannes Manriques eques nobilissimus obruncatur, obruncatorem Didacus Mendoça dum lanceâ transfadigit, ipse lapide missili & Barbarorum concursu, nequicquam protegente Ramiro Gufmano, prosternitur. Occiso duce fit fuga, Barbaris interim pro moregentis cadaverum capita obruncantibus, & diu capillis jactata circumlataque insolenter ostentantibus. In fuga & pugna universim ducenti & viginti-quinque Hispani, ingens pro paucitate numerus, desiderati sunt. Lucanus eques vulneribus confossus, ignobili fluvio, in cujus litore fugiens occidit, nomen suum, perseverante adhuc famâ, dedit. Narrant multos Olorianæ necis complices eâ in pugna cecidisse. Ut scias quo fato iis pereundum, qui violenta machinantur. Accepto cladis nuncio, mirum quantum Prætor fratris & tot nobilium virorum neci indoluerit: dolorem auxit funesta mors Medrano equiti nobilissimo in vindictam (ut suspicio est) Olorianæ etiam cædis in ipsa arce sine indicio parricidæ illata.

*Didacus
Mendoça
trucidatur.*

*Medrani fu-
nista mors.*

CAPUT

VIII.

Novi colo-
ni fame ve-
xantur, &
Petrus Men-
doça Prætor
moritur.

*Maldonata
leana obstet-
ricatur.*

*Feris exponi-
tur.*

*Ab leana li-
beratur.*

*Judiciorum
severitas.*

*Arx Corpo-
ris Christi.*

*Mors Petri
Mendoça
Prætoris.*

HAs clades, consumpto advestitio commeatu, sequuta fames adeo fœda, ut humanis cadaveribus & nefandis rebus multi vitam sustentarent: repertus qui fratris demortui viscera comederet, & patibularia cadavera ad usque ossa roderet: nam extra vallum progredi Barbarorum atrocitas, ferarum metus, & ducum severæ leges neminem sinebant. Inventa tamen mulier est, quæ animo reputans famis incommoda, maluit se Barbarorum ferarumque periculo committere, quàm lenta rabie torqueri: quapropter clam omnibus abiens, per campos diu vagata, tandem sub noctem in antrum successit, ubi cum leenam parturientem invenisset, renovato antiquitatis exemplo, obstetricari est aulâ, non sine suo commodo: nam leana feritatis oblita quotidianam prædam suis catulis & suæ obstetrici ex æquo eouque permisit, donec illa in Barbarorum manus incidens, post variam fortunam, ab Hispanis redempta, postliminio arci restitueretur. Ob fugam vero temeritatis & inobsequii accusata, inaudito severitatis exemplo in pœnam extra vallum feris exposita est: periissetque nisi Dei beneficio leana, quam in partu iuverat, inter socias prima adventasset & contra cæterarum rabiem innocentem obstetricem defendisset. Quâ re perspectâ, ne crudeliores feris homines viderentur, soluta absolutâque est: & Maldonata (nam id ei nomen erat) testis luculentissima rei probatissimæ suis casibus diu supervixit. Quis tantæ severitatis iudex fuerit, absente tantisper Prætoris, incertum est. Certum tamen adeo severas tum fuisse leges, ut lactucæ furtum miles auribus luerit, & alter ob subreptum olus infamiâ deformatus sit. Vigente adhuc apud novos colonos Europæorum judiciorum integritate: quæ utinam in posteris perseveraret ad vindictam magnorum scelerum impunitate passim sese corroborantium. Prætor acerbitate rerum exanimatus, cum de Gavoti argento, de terrarum adiacentium conditione, de spe fundandarum urbium per se & milites suos quaquaversum missos quæsisset, & omnia minora votis apparerent, susceptæ expeditionis pertæsus, constructâ in Tymbusiorum finibus Corporis Christi arce, & Mosquerâ cum sociis ex Brasiliæ finibus in colonorum numerum recepto, raptim armari navim jubet: constitutoque in Boni aëris præfectum Francisco Ruifio, & qui sui Prætoris vices gereret Joanne Oiola Guipuscoensi, soluit in Europam. Verùm incomodissimâ navigatione usus, consumpto exiguo commeatu, ad sordidas escas redactus, ex fætæ canis comestâ carne in furorem cum aliquot comitibus actus miserum in modum expiravit. Fama est plures ex his, quos secum Petrus Mendoça in hanc expeditionem traxerat, sub Borbonio in obsidione Romana meruisse; unde reduces pudore odiosæ militiæ in hanc Americæ partem navigasse, & ideo plerosque iram Dei meruisse.

INTEREA Joannes Oiola proprator eodem itinere, quo olim Gavorus, cum ali-
quot navibus in Paraquarium penetrans, cognito inter Austrum & Occidentem
partim fluviali, partim terrestri itinere, regionem auri argentiq̄ feracem adiri
posse, eod̄re constituit. Abiens, Dominico Irala, cui suas vices commiserat, in mari-
datis dat, ut per sex menses reditum suum in superiori Paraquarii parte præstoleretur:
si intra id tempus non rediret, jussu absolutum iri. Absente Oiola Salazarius &
Gonsalvus Mendocça ex portu Boni-aëris annoz ergo in Paraquarium etiam navi-
gantes, cum Guarani populis amicitia contracta, locum reperere condenda arcis
maximè opportunum: partitiseque inter se officiis Gonsalvus Mendocça arcem
Virgini in calum Assumptæ consecratam ibi construxit, ubi nunc eodem nomine
Assumptionis urbs Paraquariæ caput visitur. Salazario interim tabidos milites &
fame panè confectos ex portu Boni-aëris advectum eunte. Sed dum ulro circo-
q̄ue navigatur, Caracara gens barbara Hispanis infensi, dissimulato odio ab Alvaro-
do Corporis Christi arcis præfecto auxilium contra alios Barbaros sibi dari do-
losè postulavere. Alvaradus nihil doli subesse suspicans Ildefonso Figueroa duce
quinquaginta Hispanos milites non illibenter concedit, qui ubi subiere nemuscu-
lum Caracarum oppido adjacens, confestim à Barbaris undequaque ex insidiis
confurgentibus ad unum omnes occisione occiduntur. Calente adhuc sanguine
Barbari magno numero ad Corporis Christi arcem dimutato præsidio infirmam
convolant, aditum multiplici ratione tentantes: actumq̄ue erat de omnibus, nisi
summi Dei beneficio tunc temporis Ramuan hominem Flandrum rei nauticæ
Præfectum ea litora radere contigisset, qui suspicatus quod erat, è duabus navibus
tormenta explodens multis occisis loco cedere coëgit. Captivi Caracara narra-
bant pugna tempore supra Christi Corporis arcem hominis speciem abs se visam
candida veste induti, & fulgore oculos respicientium perstringentis, enseque mini-
tantis, & eo conspecto attonitos multos è popularibus suis cecidisse. Quæ res
quia in diem Divo Blasio sacrum incidit, sæpè aliàs in Argentei fluminis expeditio-
nibus Hispanis beneficoz creditum est, objectam Barbaris celestis hominis speciem,
Divo Blasii fuisse, quem exinde Paraquaria coloni inter Tutelares repositum præ-
cipuo honore colunt. Sub idem tempus Dominicus Irala per Paraquarium navi-
gans panè etiam Paiaguatum dolo periit: nam cum derepente quadringenti circi-
citer Paiaguæ in adverso litore constitissent, & per numerosos nuncios collo-
quium commerciumq̄e eâ conditione expetissent, ut utrimq̄e positis armis ne-
gotiarentur, & Irala admisa lege suos exarmari bonâ fide jussisset, Barbari ex im-
proviso in exarmatos involavere, stragem facturi, nisi Hispani resumptis armis ad
defensionem se accinxissent. dum in litore pugnatur, naves Hispanorum ab
aliis Barbaris obsidentur: diu terrâ fluviq̄ue dubia fortunâ certatum est: donec
tormenta majora ex navibus explosa depressis Barbarorum navigiis navalem vi-
doriâ Hispanis fecere. Irala generositas cæteros in litore pugnantes ad
fugam compulit. quadraginta è nostris vulnerati, duo occisi, Caravacalus vir
fortis intra triduum ex vulnere obiit. Ex hostibus dux & multi alii decedere: re-
liqui ad locum, ubi eos ingens multitudo præstolabatur, fugere. Inter has res jam
octavus mensis abierat, ex quo Iralam fatigabat Oiola morâ, deliberabatq̄e num
adhuc eum præstolaretur, an se subduceret famis & hostium periculis: cum ex-
improvise audit vocem Barbari in adverso litore portitorem postulantis, qui ut
advectus fuit, lachrimis obortis tristitia se nunciare ostendit: jussu expromere do-
loris causam, altum ingemiscens, narrat se Oiola necis spectatorem fuisse. Inqui-
renti verò Irala rei gesta seriem, hæc fermè retulit. Joannes, inquit, Oiola, cui
ego in itinere volens adhæsi, postquam Paraquario discessit, totam eam terrâ
molem, quæ inter hunc portum Peruviaque fines jacet, feliciter emensus, à Sa-
nuococis, & Sivococis Peruvia montium accolis grande auri argentiq̄e pondus
contraxerat, retuleratq̄e ad Paraquarium: sed reduci, Paiaguæ hominum atrocissi-
mi, ad omne obsequium simulatâ promptitudine parati, operam & cibos liberaliter
primùm obtulerunt, donec crederent eum, & ejus socios tutò opprimi posse: obser-
vatis itaque Hispanorum nocturnis stationibus, gentis primores singulis occidendis

CAPUT
IX.

G. Ita sub
Joanne Oio-
la proprato-
re usque
ad ejus ne-
cem.

Irala Oiola
substituitur.

Arcis ad Pa-
raquarium
ponitur.

Caracara-
rum dolus.

Figueroa &
commilito-
num cadit.

Simonis Ra-
mua oppor-
tunum auxi-
lium.

Divo Bla-
sio Hispani
facit.

Paiaguatum
perdit.

Paiaguatum
vincitur.

Joannes Oio-
la cum sociis
trucidatur.

plures

plures assignant, incubiâque nocte uno eodémque temporis momento sopitos adoriuntur jugulantque. Ex omnibus Oiola unus nescio quo casu effugerat, vicinæ paludis cannis se abdens, unde retractus evitatæ mortis moram supplicii atrocitate luit, in pagi foro inter insanos Paia guarum tumultus immaniter trucidatus: sic nullus Hispani sanguinis cladi superstit. Me verò juvit fuisse Indum: hoc titulo manus cruentas evasi, reservatus, ut tantæ crudelitatis vobis essem nuncius. Ex his casibus Hispani didicere quam non fidendum Barbaris: nam sua est quandoque stupidis astutia, eò periculosior, quò inexpectata magis. posterum lacum ad quem se abditum Oiola confugerat, constante adhuc memoriâ, Oiolanum appellavere.

Lacus Oiolanus.

CAPUT

X.

Dominicus Irala in Prætorum electus deserto Boni-aëris castro de fundandâ Paraquariæ metropoli agit.

Caroli Quinti Cæsaris Diploma.

Irala dotes.

Pars censet colonias novæ duci debere.

Pars negat.

Navis Genuensis.

Genuenses Hispanis accedunt.

Census Hispanorum.

SUBLATO Oiola, Dominicus Irala iussu absolutus, secundo flumine commilitones ad novam Assumptæ Virginis arcem deducit, quo cum concurrissent comitiorum ergò Hispani undequaque evocati, examinato Caroli Quinti Cæsaris diplomate recens ex Europâ cum novis subsidiis & pauculis sacerdotibus per Anthonium Cabreram Regium administrum advecto; quo Argentei fluminis & Paraquarii colonis potestas fiebat eligendi Prætoris, si successorem Prætor moriens non legisset; omnium Hispanorum consensu Dominicus Irala præfecturam iniit. Nec impar oneri ferendo fuit. nam præter generis claritudinem multæ eum civiles militaresque dotes exornabant; adeò ut fundatæ novæ provinciæ præcipuum decus tulerit. Nondum solutis electionis comitiis, novus Prætor rogat, num placeret Boni-aëris arcem peste & fame afflictam tantisper deserere, & constructâ, in quo erant, Paraquarii littore, novâ urbe, Hispanos omnes in unum cogi, quò adunatis viribus fortiores essent. Pars suffragatorum censuit non tantum Boni-aëris arcem retinendam, sed etiam multas alias colonias simul instituendas, ut longè lætèque Hispanum imperium pervaderet. Indignum esse ad terræ angulum in tantâ vastitate terrarum tot generosos viros arctari: eam videri Cæsaris mentem, volentis præcludere Peruviam aditum aliis nationibus facile se in eam insinuaturis, nisi vastissimorum fluviiorum littora multis oppidis completerentur: nec obitare paucitatem Hispanorum multitudini Barbarorum coërcendæ sufficientium. Sic ferme existimabant ii, qui ambitu præfecturas multiplicari amabant. Pars verò sanior, privatis honestamentis publicum bonum præferens, aiebat experimentis compertum fortitudinem prudentiamque Hispanis inesse, sed Barbaris turorem, fraudulentiamque non deesse: Ramonis, Laræ, Mendoçæ, Figueroæ & Oiolæ recentia lugubriâque adesse exempla, quibus infirmari possint paucorum sententiæ; volentium ad multiplicatam præfecturarum gentem dispalari disjungique. Prætor, ut erat apprimè prudens, ita utrorumque opiniones moderatus est, ut in utramque partem inclinasse putaretur. Nam aiebat optabile quidem esse multis præsedis immensitatem terrarum comprehendere, sed perpenso præsentium rerum statu commodum non videri. Nec aliter visum iri Cæsari, si præsens adesset. Differri itaque tantisper multiplicatam oppidorum, non improbari. In fundandâ novâ republicâ caput prius firmandum, quàm cætera membra. Quare placere sibi arcem Boni-aëris pro tempore deserere, & urbem ad Paraquarii littus, in quo erant loco, condici; quâ benè stabilitâ non difficilè fore colonias propagare, & contra Barbarorum externorumque insultus munire. Capto condendæ urbis consilio, Didacus Abreus ad portum Boni-aëris cum tribus navibus missus, ut milites inde adveheret, reperit auctos adventu Genuensis navis, quæ frustra tentato Magellanico freto, eò nuper fortuito appulerat, malueratque in Argentei fluminis colonorum album referri, quàm se denuo incogniti maris periculis committere: quamobrem portitores, & nautæ omnes cum Boni-aëris præfidiariis navigantes ad Paraquarium perrexere: unde factum, ut in hanc Americæ partem Trochorum, Aquinatium, Rizzorumque familiæ propagarentur. Adunatis colonis Irala Prætor censum habuit: & quod mireris ex tot Europæis tantillo tempore vix sexcenta virorum capita superesse reperta sunt: reliquis bello, fame, peste, & atrocitate Barbarorum miserum in modum consumptis. Ut scias quantis damnis opes irritamenta malorum quærantur.

CAPUT

CENSU facto, tum demum res ordine stabiliri cœpta est: loca arcis proxima in domorum areas distributa, ædes sacræ publicæque erectæ, magistratus institutus: denique anno millesimo quingentesimo trigesimo-octavo, vigesimo-quinto Australis elevationis gradu, ducentis & quadraginta à mari leucis, quadragesimo ab Paraquari ostio lapide, urbs provinciæ deinde caput, conservato arcis nomine, sub Assumptæ Virginis titulo condi cœpta, & pro temporum angustiis contra hostium insultus firmata, hæcenus feliciter perennat. Porro Paraquarium flumen, ad cujus litus urbs nova sita est, inter præcipua novi orbis flumina celebratur. Ab origine trecentas omnino leucas, haustis frequenter inelytis amnibus, capaci semper magnarum navium alveo, placidè percurrit, antequam ab Paranâ violenter abreptum, ducentis ab mari leucis fluvium Argenteum junctim conficiant. Illud in concursu notabile, quod quamvis jam eodem alveo decurrant, conferent tamen separatim per aliquot milliaria suum colorem, quasi dedignetur Parana limpidissimas suas aquas cum Paraquarii turbidis undis confundere: aut quasi ægrè ferat Paraquarium gloriâ Regii nominis spoliari. Paraquarium enim Coronatum flumen sonat, inde ortâ derivatione, quod ejus accolæ plumis avium versicoloribus in utroque litore mirâ varietate volantium se coronent. Nec variegatioribus sunt volucrum pennæ, quàm linguæ & mores Barbarorum, littorales Paraquarii sylvas & campos disgregatim habitantium: inter quos ingenii bonitate, & ad urbanitatem aliquam capeffendam aptitudine, eminebant Guarani, qui ad amicitiam & conductitiâ servitiâ, atque ad eò ad Regis Catholici imperium allecçi, non ægrè se Hispanis tradidère. His ita constitutis,

SUB Quadragesimæ finem anni millesimi quingentesimi trigesimali noni, placuit Prætori supplicationem ad honorem Christi passî instituere, ad quam finitimorum remotorumque pagorum indigenæ eo sine convocarentur, ut nostrorum Ministeriorum aliquam æstimationem facere inciperent: sed Barbari insolitis servitiis jam exacerbati, eam occasionem secus quàm intendebatur arripientes, conjuratione factâ, supplicationis diem Hispanis occidendis indicunt, & ad suspensionem rebellionis amovendam, præter arcum & sagittas nulla arma adferunt, arbitrati inermes nudosque Hispanos, & ad se flagellandû paratos, à multitudine facile opprimi posse. Octo millia conjuratorum adfuisse fama est: & jam Hispani nullius flagitii suspicaces, piâ flagellatione in terga savituri, se scuticis armabant. Jam rerum sacrarum fercula in propatulo erant, cum Inda mulier patrandi facinoris conscia, Salazarium herum ex commiseratione clam adit: Et quam tui, inquit, ô Here, ad necem hodie destinati me miseret. Perculit Salazarium inopina ancillæ vox, qui blandimentis extortâ conjurationis serie, summâ dissimulatione pergît ad Prætozem. Prætor accepto rebellionis indicio (quia temporis angustia alia consilia excludebant) fingit se de Japitorum nuper in Hispanos rebellium tumultu nuncium accepisse, tantum non in portis esse. Ad arma conclamatur, sepositis flagellis Hispani sclopeta & enses arripiunt, deinde quasi conjuratorum auxilio contra communes hostes Prætor uti vellet, gentis primores ad prætorium evocat, intromissos in diversa loca injectis vinculis distrahit, raptimque expressâ confessione in furcas rebellionis principes agi jubet. Diceres reliquos sidere aliquo afflatos vim omnem sensumque amisisse; adeò nihil meditati facinoris ausi sunt, ut etiam reorum more supplicia sibi debita deprecarentur, amicitia integritatem spondentes. Prætor, oppressis conjurationis capitibus, multitudini pepercit: quo facto ita sibi devinxit Barbaros, ut filias fororesque suas, deficientibus fœminis Europæis, imposterum libenter Hispanis concederent. Ex quibus uxoribus adeò numerosam prolem fecerunt, ut accedentibus ex Europâ novis supplementis, non multis post annis plures colonias ducere quiverint, immensam propè provinciam in varias ditiones uni Paraquariensi subditas dividentes.

INTEREA cùm relatum esset ad Carolum Quintum Cæsarem de morte Didaci Mendoçæ, & adversis fluminis Argentei rebus, ut erat contra difficultates ob-

B

luctantis

CAPUT
XI.
Urbs Assumptæ
Paraquariæ
caput adificatur.

1538.

*Paraquarii
fluminis descriptio.*

*Notabilis
Paraquarii
cum Parana
concurfus.*

*Paraquarii
nominis origo.*

CAPUT
XII.
Paraquarienses
Barbari in urbis
Assumptæ colonos
conjurant.

*Conjuratio
nisi occasio.*
1539.

Indicium.

*Conjuratorum
capita opprimuntur.*

CAPUT
XIII.
Alvarus Nünius
Prætor novos colonos
inducit.

1540.

*Alvarus
Nunius Pa-
raquaria
Prætor.**Alvari Nu-
nii parentes,**Dotes.**Navigatio.**Terræ
iter.*

1541.

*Dominicus
Irala terram
explorat.**Ipanenses
vincuntur.*

luctantis animi, novorum colonorum supplementum cum alio Prætor eò mittere destinat. Præfecturam ambientibus quamplurimis, Alvarus Nunius, cui gentile nomen à Capite Vaccæ, ingentibus Majorum meritis, obtinuit. Nam ejus avus Petrus Vera pro Rege Catholico Fortunatas insulas subjugarat, rexeratque: quo in magistratu rectè gerendo, patrimonio penitus consumpto, eò adactus fuerat, ut pro tuendâ dignitate, provinciâque retinendâ, acceptâ pecuniæ vi, Mauro homini ditissimo geminos filios postea ab Rege redemptos, oppignoraret. Horum unus Alvarum, de quo sermo est, filium habuerat: qui postquam juventutem avi & patris artibus excoluisset, Pamphilo Narbaësi duce, in Floridam insulam arario Regio præfutura navigans, naufragio ad continentis Americæ oram allisus, in Barbarorum manus venit: narrantque primæ notæ scriptores, cum tantæ bonitatis fuisset, ut in decennali captivitate apud Mexicanos populos, invocato Divinæ Triadis nomine, multa supra naturæ vires miracula patrarit. Is ergo præfecturam adeptus, septingentis viris, præter imbellem turbam, ex præscripto Cæsaris quinque navibus impositis, Gadibus solvens, commodâ usus navigatione, ubi ad vigesimum octavum latitudinis Australis gradum pervenit, naves huic Americæ parti applicuit, cui Sanctæ Catharinæ insula obvertitur. Inde inbelli nauticâque turbâ mari præmissâ, ipse cum quingentis Hispanis, Alexiana ferme vestigia sequutus, exploratâ quaquaversum per trecentarum leucarum spatium terrâ, anno sesquimillesimo quadragesimo primo Assumptionis urbem feliciter tenuit: de cujus itineris rationibus illud singulare est, quod neminem ex tanto numero terrâ marique amiserit. In præfecturæ aditu, delectu habito, trecentos viros Dominico Irala Expratori tradidit, eo fine, ut adverso flumine Paraquario, quantum humanis viribus posset, occidentem versus eniteretur, nam inter ipsum & Vacam de Castro Peruvix Prætozem in Hispaniâ convenerat, omni modo illud iter tentandum frequentandumque esse, ut Peruvia Paraquariâque mutuis commoditatibus & viribus aufereretur. Dominicus Irala, quò jubebatur profectus, ducentis & quinquaginta leucis ab Assumptionis urbe navibus promotis, rediens Prætozem docuit sibi videri per eam partem adiri Peruviam posse. Dilato tantisper hoc negotio, Prætor ad Ipanæ fluminis barbaros accolos certos homines mittit, rogaturos ut Alexii Garcix filium popularibus suis restituerent: sed Ipanenses, nunciis ad unum omnibus interfectis, Prætori renunciant, nihil se pacatè unquam responsuros: nuncios abs se interfectos si vindicare vellet, bellum non reculare. Prætor responso exacerbatus, Alfonso Riquelmium nepotem suum cum trecentis Hispanis & mille Indis amicis ad castigandos inhospitales Barbaros destinat. Commisso prælio quatuor Ipanensium millia cæsa, tria millia in captivitate abacta, ex Hispanis quatuor, ex amicis Indis centum & quinquaginta desiderati sunt. Hæc victoria, ipso Divi Jacobi Hispaniæ Tutelarix pervigilio parata, populos alios pellexit, ut vellent Hispanis esse vectigales.

CAPUT

XIII.

*Exploratâ
terrâ in Hi-
spaniam de-
portatur.**Insula ame-
ricæ descriptio.*

POST Ipanensem expeditionem, Prætor in Peruviam per se viam aperturus, & simul coloniis ducendis opportuna loca exploraturus, pretiosorumque metallorum fodinas scrutaturus, quadringentos Hispanos, ditandi dilatandique spe incitatos, secum navibus imponit. Ex itinere Oiolanæ necis complices castigat: confectis adverso flumine ducentis & quinquaginta leucis, ad insulam applicuit situs amenitate ubertatèque mirabilem: longitudo ejus triginta passuum millibus, latitudo, nisi quâ in acumen desinit, novem milliaribus protenditur: quantis in deliciis apud primos inventores hæc insula fuerit, illud argumento est, quòd paradisum appellarint. Æquali per totum annum cæli temperie gaudet, declinaturâ in calidam, nisi statis quotidie temporibus aër zephyris eventilaretur, nativusque sub zonâ Torridâ Solis vapor proximi fluvii humoribus, necnon crebris fontibus ubique subsilientibus, & in modicos amnes exuberantibus, temperaretur. Fructuum sponte nascentium ingens copia; sapor verò varietasque adeò singularis, ut quamvis silvestres sint, proximè ad quasvis hortorum Europæorum delicias accedere videantur. Nullo tempestatum discrimine incolæ, quos Aurecones à perforatis

auribus

auribus appellavere, terræ femina mandant: vino ex melle factitio utuntur: ferinam, ultro se obtrudentibus feris, admittunt, potius quam quærunt: piscium abundantia etiam major quam ferarum. Gens bellorum experta, fraudis nescia, & hospitem amans, cæteras nationes nuper repertas probitate indolis longè antecellit: adeo ut bonitatem comitatæque ab ipsa loci conditione hausisse crederetur. Ibi diu classis hæsit, non sine damno, nam genio loci allecti, veterani præsertim milites, ab suo duce discordare cæperunt. Quid, inquiebant, per tot discrimina & barbara littora quærimus? jam decennio toto hinc & inde veltamur, & nihil præter paludum vligines, inculta montium, ferociam populorum, nova morborum genera, & funera sociorum, vidimus. Nostro & aliorum experimento sapiamus, & tandem, omisso incertarum rerum desiderio, utamur oblati. Juvenes aurum sibi quærant, nos nostrum senium in hoc otio reponamus, ubi servitorum ciborumque affatim hujus loci genius etiam nolentibus obtrudit. Hæc præsertim veterani: Tyrones verò, quamvis spem auri nondum deponebant, in eâ tamen opinione erant, ut existimarent in ea insulâ coloniam condi debere, unde facilius frequentiorque esse posset, quam ex Assumptionis urbe ad Peruvia fines excursio. Quapropter unâ omnes ad Prætorum contendunt, postulantes ut vellet plerorumque votis assentiri, juberetque ibi urbis fundamenta poni. Sed Prætor sui propofiti tenax: Quid, inquit, ô socii puerorum more circa poma, contempto aur non agnito auri pretio, hæretis? quis vos falsinavit error, ut præ proximâ summarum divitiarum spe melleas offas approbetis? An per tot maria terram quærere venimus, an aurum? quis Hispaniæ delicias, parentum caritatem, patriæ dulcedinem per tot pericula deserat, ut pisce, pomis, ferinâque inter Barbaros ad satietatem vescatur? Sed privata sunt hæc: Mea Prætoris interest, & vestra, ô milites, publicis utilitatibus insensere: vitam & privata commoda Regi & publicæ rei obstrinximus. Non lubet memetipsum exauthorare. Nec, ut opinor, Hispanos deceat. Aurum quærendum est. His dictis invitos convasare, & naves ad continentis portum transducere iubet, ibi relicto navium præsidio terrestre iter Septemtrionem versus cepescit. Cum omni comitatu militari modo pergentibus plerique Mediterranei populi ultro pacem comeatumque obtulere. Cum pauculis leviter bellandum fuit. Peruvia finibus jam proximis præcursores nunciavere, ex ingenti oppido magnam hominum multitudinem sese effundere: quinque millia hominum videri. Prætor vix aciem instruxerat, cum Barbari in conspectum se dant, qui ad novam Europæ speciem & sclopetorum sonitum pavidi, non expectato prælio in fugam sese præcipitantes, vacuum oppidum octo ædium millibus constans Hispanis reliquere. Hujus oppidi domus nihil ab usu barbarico differebant, nisi quod in fori meditullio turris ex ingentibus lignis serie in orbem constructa, palmarumque corticibus in pyramidem contecta, visebatur. In eâ serpens immodicæ molis, superstitionis ergo, corporibus hominum in bello interfectorum nutriebatur. Dæmon oracula, qualia solet, per id monstrum fundere dicebatur. Longitudo viginti quinque pedum erat, crassitudine bovem æquabat. Scintillabant minimi oculi in portentoso obtusoque capite. Ex rictibus, falcium ad instar, duplici ordine dentes prominebant, lævigata cauda erat, corpus reliquum squammis, grandium paropsidum ad instar, tegebatur. Horruere ad conspectum monstri milites, præsertim cum plumbeis glandibus irritatû, immenso rugitu edito, & reperito caudæ jactatu, circumvicina loca concussit. Occiso monstro, discordia quoque monstro lædior Prætorum inter & Quæstorum Regios inde orta est, quod ille nollet à militibus suis quintam partem prædæ in ærarium inferri, aïens Regem nec solere, nec decere in tantillarum rerum partem tanto labore partarum venire: cum nihilominus insisterent, & etiam unum è quinque cervis piscibusque venatione piscationeque captis pro Rege sibi tradi vellent, quamvis Prætor ex suo stipendio, si quid per eam indulgentiam ærario fraudi esset, soluturum se sponderet, ortis simultatibus eò deducta res est, ut invito maxime Prætorum re infectâ ad Assumptionis urbem omnibus redeundum fuerit. Ubi instigatione Quæstorum Regionum, inconsulto & indulgenter rempublicam administrari causantium, ab ducentis circiter civibus

*Exploratorum
dissentio.*

*Monstri
descriptio.*

*Discordia
fœditas.*

*Alvarus
Nunio ab-
solvitur.*

*Accusatores
divinitus ca-
stiganur.*

CAPUT
XV.
De Para-
quariæ ur-
bium fun-
datoribus

*Patricidii
pœna.*

CAPUT
XVI.
Paraquariæ
descriptio.

*Urbs Boni-
aeris.*

*Urbs Sanctæ
Fidei.*

Corrientes.

*Guaira &
Villarica ur-
bes.*

*Xeresium &
altera Villa-
rica, urbes.*

*Urbs Conce-
ptionis.*

*Paraquariæ
coloniarum
nobilitas.*

*Paraquariæ
paupertas.*

tumultuosè conspirantibus vinculis oneratus, in Hispaniam cum præcipuis accu-
fatoribus navigare coactus est. Sed lite ab Cæsare cognitâ, non tantùm absolutus,
verùm insuper duorum aureorum millibus annuatim donatus, in senatu Hispanensi
integrâ famâ consenuit. Accusatorum fors longè acerbior fuit, qui à Carolo
Quinto causam in vinculis dicere iussi, ante pronunciatam sententiam infœliciter
periere; uno eorum metu derepentè extincto, & altero in amentiam acto,
Supremo Iudice Cæsaris iudicium prævertente.

RETENTO in Hispaniâ Alvaro Nunio, Carolus Quintus Cæsar Joannem
Sanabriam Paraquariæ Prætorem creat, quo antequam navigaret morte sub-
lato, ejus filius cum quadringentorum Hispanorum subsidio, eâdem dignitate potitus,
in provinciam proficisci jubetur: quo etiam in Hispaniâ variis negotiis implicito,
tandem Cæsaris beneficio iterùm Dominico Iralæ perfectura Paraquariensis asse-
ritur. Iralâ in exploratione terrarum absente, Franciscus Mendoça, ambitæ præ-
ter ordinem præfecturæ reus, capite jam minuendus, in ferali schemate palam con-
fessus est, sacerdotem domesticum, & uxorem suam, ob leves suspiciones olim abs
se in Hispaniâ fuisse mactatos, eodem plane mense & die quo ipse plectebatur.
Quo dicto Divinam vindictam veneratus, docuit soli versione, & mutatione ter-
rarum, irritati Numinis iram præverti non posse. Iralæ successere Franciscus Ver-
gara & Joannes Ortisius Sarate, qui annò sesquimillesimo septuagesimo-secundo
quingentos Hispanos in Paraquariam invexit, quorum Prætorum præsertim auspi-
ciis, factâ jam lobe, Paraquaria provincia multis coloniis occupata est. Earum
ego situm quantum ad instituti mei rationes pertinuerit, non servato foundationum
ordine, breviter delineabo.

PARAQUARIA provincia ab Paraquario nomen mutuata, antequam in duas
præfecturas scinderetur, sepositâ Tucumaniâ, id totum terrarum complectebatur,
quod Brasiliam inter & Peruviam interjacens ultra fluminis Argentei ostium,
mare Atlanticum immensâ propè vastitate excurrit. Magnitudinem ex eo con-
jicies, quod Paraquarius & Parana, antequam suas aquas misceant, trecentis fermè
uterque leucis, innumeris aucti fluminibus, per vastas utrimque regiones æquali
majestate ac famâ spatentur: at ubi ducentis ab mari leucis se junxerint, fluvium
Argenteum conficiant, qui per octoginta leucarum ostium intrat in Oceanum.
Quinquaginta ab tanto ostio leucis urbs Boni-aeris ibi condita est, ubi arcem ejus-
dem nominis à Petro Mendoça fundatam demonstravimus. Octogesimo fermè
inde lapide, non procul ab eodem littore, urbs Sanctæ Fidei posita, ultrò citròque
navigantibus multa adfert commoda. Pari iterum percurso intervallo, Hispanorum
urbecula (Corrientes vocant) in concessu Paranae & Paraquarii visitur, tantorum
fluviorum majestate longè impar. Inde adverso Parana centum & amplius leucas
nitentibus, superato immenso præcipitio, Guairania Brasiliæ obversa regio occurrit,
duabus Hispanorum urbeculis, quas Villaricam & Guairam nominabant, olim con-
spicua. Ad superiorem verò Paraquarii partem Xeresium & altera Villarica, mo-
dica Hispanorum oppida, eo sine constructa sunt, ut Paraquaria per eam partem
interioribus populis committeretur. Denique urbs Conceptionis ad fluminis Ru-
bri Paranae influentis paludes, retundendæ ferocissimarum nationum audaciæ diu
utilis fuit. His urbibus suberant magno numero Barbarorum nationes, qui affinita-
tis titulo primum Hispanis liberè servientes, postmodum quasi jure ad continua
coactaque servitia adaçti, brevi ad paucitatem æquali Hispanorum ac Indorum in-
commodo redacti sunt. Cæterùm de Assumptionis Paraquariæ metropoli, & re-
censitarum urbium colonis, sic existimatum velim, eos esse stirpium generosissim-
arum semina, & adhuc ostentare præcipua Hispanicæ nobilitatis stemmata, nul-
lamque forsân in Americâ provinciam majori nobilium numero fuisse fundatam.
Sed tantam nobilitatem magnâ ex parte deformavit conditio loci, nullas opes con-
servandæ Majorum dignitati subministrantis. Satis constat nullam novi orbis re-
gionem spes Europæorum potentiùs elusisse. Nam Paraquaria aurum, gemmas

& argen-

& argentum penitus ignorat; ne ferrum quidem, quo tellus abundat, indigenæ eruant: & hæcenus Hispani (si Boni-aëris & sanctæ Fidei cives ob Peruviaz commercium excipias) formas pecuniarum vix agnoscunt: permutatione rerum antiquæ simplicitatis æmuli adhuc utentes. Raris in locis vinum exprimunt, aut triticum ferunt; panem comedere, aut vinum bibere, vix ipsi primores solent. Ex tritico Turcico potum cibumque conficiunt. Reliquas delicias piscatione venationeque & ex sylvis quærent. Quamquam jam ubique multiplicatis boum armentis non parçè se sustentant. Inter præcipuas divitias diu faccarum & gossipium modico proventu habuere, donec arborum quarundam in locis viginosis sponte nascentium frondes, quas vulgo herbam Paraquariensem vocant, in pretio esse cœpere. Has frondes igne tostas & in pulverem redactas utriusque sexus tum Hispani tum Indi aquâ tepidâ immixtas sæpius in die hauriunt, haustasque cum reliquis cibis evomentes orexim sibi ævi sentiunt. Multa narrant de hujus pulveris aut herbæ virtute: nam si insomniis laboras, somnum conciliare; si somni gravèdine premeris, somnum expellere; si esuris, famem sedare; si indigestos cibos in stomacho caularis, famem excitare: & lassas vires reficere, tristitiamque necnon varios morbos expellere, dicitur. Huic qui se assuefaciunt non facile ab vitioso usu extricantur, affimantes si deficiant vires, etiam sibi deficere, & vitam diu protelare non posse: & aded grave servitium hæc levis esca parit, ut cum eâ ceterè non possint, tantum non se venditis emant. Prudentes viri, quamvis moderatus usus vires reficiat, & alias utilitates adferat, eâ sibi ferè perpetuo interdicitur: quæ si intemperanter sumitur, ebrietatem, macilentiam, & morbos non secus ac immoderatum vinum gignit. Vitium tamen hoc non tantum Paraquariam, sed Tucumaniam, Chilensè regnum, & Peruviam, Europæ ipsi jam imminens, ita pervasit, ut inter Americæ res pretiosas Paraquariensis herba computetur. Igitor Hispanis initio in Paraquaria cuique sua gossipina vestis & vinum ex melle fictitium fatis placebat; sed postmodum crescente hujus herbæ pretio per commercia, habendi libido & luxus etiam crevere, ad quem fovendum Barbari in conficiendo hoc pulvere magis quam antea vexari cœpere. Vexationem excepit iterata Indorum diminutio, & inde nata iterum Hispanorum paupertas: ut scias quibus artibus acquiruntur opes, iisdem etiam sæpè deperdi. Hæc de Paraquariæ & fluminis Argentei coloniarum initiis pro instituto fatis.

Herba Paraquariensis.

CHILENUM verò regnum continuato littore Peruviaz conterminum, inter mare Pacificum montesque perpetuo ei paralellos, à vigesimo-octavo usque ad quadragesimum quartum circiter altitudinis Australis gradum, exiguâ triginta leucarum, & subinde minori latitudine interjacet. In hoc regnum primus, quod sciam, Didacus Almagrus cum quadringentis Hispanis, & Ingæ Regis obruncati filio ingentem Indorum turbam secum trahente, majori spe quam successu, anno millesimo quingentesimo trigesimo-sexto penetravit. Sed vix exploratâ Coquimbensi valle, in Peruviam, ad quam ex parte regendam Caroli Quinti Cæsaris litteris accerseretur, re infectâ rediit. Non diu post Petrus Valdivia cum aliquot Hispanorum cohortibus vi irumpens, totum quantum est Chilenum regnum in potestatem Regum Catholicorum receptum coloniis occupavit. Regni metropolim Divi Jacobi nomine insignitam, viginti quinque à mari leucis, trigesimo-quarto latitudinis Australis gradu, ad normam Europæarum civitatum solidis ædificiis postea ornatam construxit. Urbem Imperialem ibi posuit, ubi polus antarcticus triginta fermè & octo gradibus supra horizontem elevatur. De quâ urbe narrat Lipsius ab hac causa Imperialem nominatam, quoniam in plerisque domibus & portis repererint Hispani aquilas bicipites formatas, ut hodie videmus in Romani Imperii signis. Unde conficit externis populis hunc novum orbem præteritis temporibus forsân fuisse notum. Sed mea opinione levis conjectura est: nam cum Imperiale oppidum fundatum est, ab aliquot jam retro annis Caroli Quinti Imperiales Aquilæ per Americam circumferabantur, quas Chileni, cum Peruviaz populis commercium exercentes, noscere potuerunt: gradu verò quadragesimo Valdiviam sibi

CAPUT XVII.
De Chileni Regni uribus & eorum fundatoribus.

Urbs Sancti Jacobi.

Urbs Imperialis.

Urbs Valdivia.

*Urbs Co-
quimbo sive
Serena.*

*Chilensium
facinus.*

*Urbs Osor-
num.*

*Urbs Men-
doça.*

*Sancti Ilae
pincos ca-
strum.*

**CAPUT
XVIII.**
*Chilensium Re-
gni descri-
ptio.*

Amanitas.

Fertilitas.

Divitia.

cognominem urbem in solo auri probatissimi feracissimo non procul à mari, & Villari-
ricam in mediterraneis ædificavit. Coquimbo sive Serena in Coquimbensi valle,
& Angol inter Imperialem & Conceptionis novam etiam urbem, ejusdem auspiciis
erecta sunt. Sed Chileno regno constructis coloniis sic occupato, Araucanæ &
Purenæ vallis incolæ nimia auri fossione exacerbati, Caupolicano duce, conjuran-
tes, Petrum Valdiviam & Hispanos quamplurimos miserum in modum trucidare :
memorantque Hispani scriptores Chileni Barbari facinus atrox, aurum igne lique-
factum in os Valdiviæ per vim & vindictam infundentis, hortantisque ut se tan-
dem auro satiaret, qui nihil nisi aurum sitiret. Franciscus Villagra Valdiviæ succes-
sor, popularium vindex, multa bella feliciter confecit, donec ejus etiam copiæ à
Barbaris opprimerentur. Villagræ infortunium sequuta aliquot novarum colonia-
rum depopulatio, inasueti servitia Barbaris subire reuenticibus. Post Villagram
Garcia Hurtadus Mendoza, Marchionis Canietæ Peraviæ Proregis filius, cum Præ-
toriâ potestate multas Hispanorum cohortes, & tormenta bellica in Chilense re-
gnum invehens, Barbaros tanto terrore affecit, ut plerosque in amicitiam receperit.
Araucanos & Tucapelanos imperium detrectantes, occiso Caupolicano Valdiviæ
mactatore, justo prælio devicit. Valdiviam & Imperialem urbes à rebellibus de-
structas restituit. Osorum oppidum, quadragesimo & uno circiter gradu abs se
ædificatum, commilitonum præcipuis, quos secum è Peruvia advexerat, partitis
agris incolendum attribuit. In Cuioensi provinciâ, Chileni regni transmontana
appendice, Mendoza urbem, duorum oppidorum postea caput, per legatum de
suo nomine posuit. Tandem regni præfecturâ Rodericio Quiroga Sancti Jacobi
Equiti relicta, Peruvia, quam interjecto tempore Prorex gubernavit, ingenti fa-
mâ repetiit. Rodericus Quiroga regnum, variante fortunâ, inter continuos penè
tumultus administratum, Ildesonto Sotomajori anno præteriti sæculi septuagesimo-
nono tradidit. Is, Sancti Ildephonsi castro in Araucanâ valle condito, Araucanos
pro libitu rebellantes aliquosque repressit. adè ut Martinus Loliola ejus suc-
cessor utcumque pacatum regnum duodecim Hispanorum urbibus conspicuum re-
gendum per manus acceperit. Quæ verò Hispani per tot annos, cum militari
gente belligerando, facinora gesserint, quam fortiter quique se haberint, quot
prælia feliciter commiserint, non est mearum partium sigillatim enarrare: id præ-
stabant Chileni belli scriptores: mihi satis sit ea attigisse, quæ ad rerum dicenda-
rum seriem intelligentiamque facere existimavi.

PORRO, ut hoc addam, nihil Chilensi regione totâ, sive ad amœnitatem deli-
ciosius, sive ad blandæ vitæ usum fingi potest accommodatius. Omni fructuum
genere abundat, ostentatque jam in amœnis collibus, fluminum ripis, vallium præ-
tis, fontium marginibus, pleraque quæ America & Europa sparsim parturit. Lactis
& lanarum tanta copia, quantam ovibus & boum armentis herbola pabula ubique
præbent. Mellis, tritici, & generosi vini, quantum sibi sufficit, ferax est. Fragorum,
& silvestrium pomorum sponte nascentium, rata suavitas: aquarum potabilium per
auri venas traductarum tenuitas salubritasque apud frugales Hispanos magnum
pretium habet: quamquam non negarim ipsas auri venas Hispanorum plerisque
aquis esse pretiosiores. Toto anno tonitrua nulla audiuntur: fulgetra, fulmina,
ventorum immoderati impetus, & hujusmodi cœlorum terrores absunt. Terra
omnis nullum venenosum animal, aut feras nocivas parit. Repentini tantum
terræ tremores, inter magnarum intervalla felicitatum, animos hominum quando-
que concutiunt: nec alia res in officio magis continet colonos amœnitate camporum
& rerum copiâ plerumque ad luxuriam magis, quam ad pietatem, proclives.
In totâ Americâ nullum ferè aurum magis probatur, quam Chilenum; in quo
eruendo si ritè & moderatè primis illis temporibus se gessissent Hispani, & cupidi-
tatem ad regum Catholicorum leges accommodassent, diu felices esse poterant.
Sed Chileno regno, constructis ubique coloniis occupato, privati homines, recla-
mantibus per diplomata Regibus Catholicis, graves indigenis esse cæpere; unde
concatenata bella, & ex bellis orta adè notabilis depopulatio est; ut felicissimum
regnum nihil jam pristini splendoris præter nomen ostentet.

TUCUMANIA inter Paraquariam & Chilenum regnum media, ab Oriente partim ipsi Paraquario, partim Argenteo flumini adjacentes terras respicit, ab Occidente Peruvia montibus terminatur. Versus Austrum planitie camporum ad fretum Magellanicum exprorecta, qua Septentrioni obvertitur, ferocissimis nationibus intercipitur. Intra temperatam zonam tota est, nisi qua extrema sui parte in Torridam aliquousque excurrit: & quod mireris, ea pars frigoribus immodicis obnoxia, utpote montibus ardua, varias veterum de zona torrida conjecturas luculenter explodit. Ceterum Tucumania trecentis leucis varia latitudine in eorum ferme desinente longa, quadrifariam universim habitatur. Australiores in campis & abruptis montibus nullo fixo loco vivunt, victum venatione quaerunt: stercora portatiles pro tentoriis aut domibus habent. Boreales in paludibus piscatione praesertim se sustentant. utrisque eadem ferocitas: Australibus proceritas, Borealibus stupiditas major. Inventa ossa Gigantum quadruplo staturam hominis superantia: quamquam jam vix reperias qui octo pedes excedant, alii tenebris nati, ipso aere sibi interdicentes, integra fere vita, factis sub terra speluncis sese sepeliunt. Ultimi denique in exiguis pagis per valles & montium asperitates ob Peruvia vicinitatem, & commercium, aliquanto cultius ac lautius degunt. Eadem ferme omnibus innata legnities, eadem inertia: aëris & argenti, quo non carent, exiguus usus. Aurum multum illis deesse mavelim asserere, quam Europæ scrutandi diligentiam. Tucumanes ovibus ad portanda onera utuntur, quarum forma cum Camelorum pullis comparari potest: magnum robur earum est: lanarum verò longè major, quam nostratibus, tenuitas: ex his omnis generis vestes, fericas maxime referentes, textuntur. Sunt item leones, quorum est cum Africanis consimilis figura, magnitudo tamen & magnanimitas longè inferior. Molossi molem non excedunt, nec rabiem, viresque vix exæquant: ius non alunt, solo ferme rugitu terribiles. At tygrum tanta est ferocitas quanta nullibi terrarum. Principes in Tucumaniâ fluvii duo sunt: unus à sapore Dulcis, alter ab falsedine Salsus nuncupatur. Uterque quamvis innumeris rivis augeatur, torrenti quam fluvio similior, ne linterium quidem, nisi per intervalla, capax est. Secundum hos Carcanial celebratur: alii denique obscurâ tenuique origine nati, ubi aliquantulum terræ spatium percurrebant, suæ velut inopiæ verecundiâ, aut ab hiatibus absorberi, aut à lacubus antequam nomen nanciscantur, ebibi se sinunt. Horum aliqui lignum & ossa in lapides vertunt, & tumores sub mento hominum & aliorum animalium pendentes, magnarum lagenarum ad instar, gignunt, quos aliorum fluviorum aqua dissolvunt. Fluminum paucitatem abundè compensant è montibus & silvis fontium scaturigines, & in campis lacus, unde factum, ut olim magna sui parte Tucumania frequentaretur. Satis constat, à primis Hispaniæ colonis aliquot centena capitum millia in non magnis regionibus censita fuisse. Quæ Peruvia contermini erant, Ingæ Regi parebant. Ceteri in factiunculas divisi, Casiquis adherabant, non tam moribus, quam diversitate linguarum notabiles. Rarè duarum triumve factionum populi ad propulsandos hostes conjurabant: nec aliud Hispanis olim fuit utilius ad debellandos hos populos, quam quod in commune vix consulerent.

PRIMUS, quod sciam, Tucumaniam detexit, 'nescio' quis Cæsar, Sebastiani Gavoti miles, qui anno sesquimillesimo trigesimo cum tribus sociis ex fluvio Argenteo in Peruviam iter exploraturus, inaudita prorsus audaciâ felicitatèque, per terras nondum cognitatas, per immensas rupes paludèsq; progressus, Tucumaniam totam, tum Chilenis regni fines, denique Peruvia maximam partem obiens, tandem ad Cusquensem urbem eo tempore pervenit, quo Franciscus Pizarrus Atavalipam Ingam. Cacamaræ paludibus eductum vincitumque, destinabat ad mortem: confectis hoc in itinere bis mille leucis. Sed quia de terris ab eo milite reperiatis, multa fabulosa traduntur, quæ post sæculum integrum adhuc fascinant multorum animos, arbitrantium in Australi Americâ terram ab hoc Cæsare Cæsarum dictam, adhuc esse irreperitam, auro argentoque scatentem, & hominum multitu-

CAPUT
XIX.
De Tucumania rebus.

Tucumania situs.

Indigena.

Animalia.

Fluviana.

CAPUT
XX.
De primis Tucumania reperiitoribus & urbium fundatoribus.

Fabulosa Cæsarum regio.

dine

*Duorum mi-
litum auda-
cia.*

*Joannes Ro-
cas macla-
tur.*

*Et Franci-
scus Men-
doça.*

*Sancti Mi-
chaëlis urbis
origo.*

*De primis
Religionis
introduc-
tibus.*

*Tucumania
Chilens Re-
gno sub-
jicitur.*

*Urbi Londi-
num.*

*Tucumania
ab Chilens
regni regi-
mine extimi-
tur.*

dine politiæque maximè nobilem, plura dicere de eo superledeo: nam incertis
abvisque diverticulis pedem figere non lubet, dum non deest vera indubitataque
via, quam teram. Quinquennio post, dum Petrus Mendocça Boni-aëris castrum ad
fluminis Argentei ripas construit, duo milites memorabili audaciâ per ipsam Tu-
cumaniam in Peruviam evadentes, grandis imperii spe animos popularium suorum
incenderunt. Quocirca anno millesimo quingentesimo quadagesimo, victo ad
Chupas Didaco Almagro juniore, cum Vaca de Castro Prorex, pacatâ jam Peruvia,
belli ductoribus, prout se fortiter fideliterque bello probaverant, novas provincias
in præmium attribueret, Tucumaniâ fortitus Joannes Rocas, superatis Peruvia
montibus, cum ducentis Hispanis in aditu fermè provinciæ commisso prælio, vene-
natâ sagittâ à Barbaris interfectus est. Eo sublato reliqui commilitones, Francisco
Mendocça in ducem assumpto, ad flumen Argenteum per ipsam Tucumaniâ pe-
netrantes, eò appulerunt, ubi Gavotus in Carcaranialis ostio castrum construxerat.
Inde cum Franciscus Mendocça adverso flumine, Assumptionis urbis fundatoribus
se adjunctum ire vellet, à commilitonibus, tumultuosè id renuentibus, pugionibus
transfossus interiit, parricidis eò unde venerant delapsis. Anno verò præteriti
sæculi quadagesimo-nono, post debellatum Pizarum, Petri Gasca Proregis autho-
ritate, Joannes Nunius Pradus, adhortatoribus, & sociis septem Francisci Men-
doçæ aut interfectores aut commilitonibus, conductâ in spem magnam nobili
Hispanorum centuriâ, Tucumaniâ interiora pervadens, ad Escavam flumen Sancti
Michaëlis urbem à Castro dictam construxit, quæ ad Calchaquinam vallem pri-
mum; & deinde aliò translata, paulò post destructa est. Idem Cruces variis in lo-
cis erectas asyllum omnibus esse voluit: unde factum, ut Ethnici ipsi Cruces in suis
pagis erigentes, inciperent æstimare, quas deinde adoraturi erant. Indos per
Gasparem Caravacalium, & Alfonso Truenum religiosos Mercenarios, ad fidem
Christianam & Regis Catholici obsequium sollicitavit. Denique, cum Francisco
Vilagrâ à Peruvia per Tucumaniâ ad Chilensè regnum militum supplementum
ducente, de jurisdictione contendens, facto prælio in potestatem ejus devenit:
à quo libertatem dignitatemque eâ lege recepit, ut Tucumania Chilens regni
Prætori, acceptis ab eo imposterum præfectis, subderetur. Anno igitur millesimo
quingentesimo quinquagesimo-tertio Franciscus Aguirre è Chilensè regno cum
ducentis Hispanis à Petro Valdiviâ Prætorè missus, destructo Sancti Michaëlis op-
pido, urbem Sancti Jacobi, Tucumaniâ deinde metropolim, & Episcopi sedem, ad
fluminis Dulcis ripas vigesimo-octavo latitudinis Australis gradu erexit. Francisco
Aguirre Rodericus Palos nullâ re memorabili gestâ successit. Anno verò sesqui-
millesimo quinquagesimo octavo Garcia Hurtado Mendocça Marchionis Canietæ
Peruvia Proregis filius, Chilens regni Prætor, Joannem Gomefium Zuritam Tu-
cumaniâ præposuit, qui Londinò urbe constructâ, Calchaquinos, & adjacentes
Barbaros Hispanis infestos repressit. Sancti Michaëlis urbem restituit: Diaguitas
ferocientes, nec non Indos Rubro flumini obversos in potestatem recepit, Fama-
tinæ & Sanagastanæ magnaque ex parte Catamarcanæ vallium incolas subjugavit.
Per Julianum Sedenium constructâ Cordubensi arce Calchaquinos utcumque do-
muit, percursis fluminis Sali & aliorum fluviorum litoribus, sparso Hispani nomi-
nis terrore, octoginta Indorum millia, in unâ Sancti Jacobi ditione in censum relata,
Regi Catholico vestigalia fecit. Denique rem contra Barbaros ita feliciter gessit,
ut Peruvia Prorex in præmium Tucumaniâ ab Chilens regni imperio exem-
ptam, pristiniq; juris factam, ei subjecerit. Sed sub id tempus, hoc est anno
præteriti sæculi sexagesimo-primo, Gregorius Castanieda cum militum manu
ab Prætorè Chilens ad regendam Tucumaniâ missus, ipsum Zuritam debellatum
in Peruviam amandavit: quo factum, ut destructis Canietensi urbe, & Cordubensi
arce, panè omnes Indi rebellarent: quâ re cognitâ, Prorex Peruvia Franciscum
Aguirre magnâ cum potestate anno ejusdem sæculi sexagesimo-tertio in Tu-
cumaniâ misit, cujus fortitudine & auspiciis, plerisque Indorum in potestatem re-
ceptis, & conditâ Estecensi urbe, res utcumque restituta est, donec ipse variis se
implicans negotiis in Peruviam etiam revocaretur. Sub variis deinde sibi invicem

subsequen-

subsequentibus Præfectis, accedentibus novis è Peruvîâ supplementis, per totam provinciam multæ Hispanorum coloniæ aut restitutæ, aut de novo conditæ sunt. Ex quibus, cæteris bello aut locorum injuriâ deletis, adhuc supersunt, præter Sancti Jacobi metropolim. Corduba, Sancti Michaëlis civitas, Salta, Cucuisensis urbs, Rioca, Estecum, Londinum, & paucula militum præfidiola, quibus subsunt in suas regiones divisi multarum nationum populi, Hispanorum auspiciis & fortitudine, ad Catholici Regis obsequium non sine sanguine, ut alii narrabunt, magna ex parte translati,

PORRO totam eam provinciarum à me delineatarum molem, qui mortales, quo corporum habitu, quæ religione, quibus moribus & linguis incolant, quæ terræ cælique, & animalium, nec non novarum secretarumque rerum conditio sit, commodius dixerò, cum de singulis locis, vel de illata ad varios populos per Societatem JESU Fidei face, suis temporibus tradam, Num verò ea pars Americæ Australis antiquis sæculis nota fuerit, non admodum utilis mihi indagatio est. Cicero in somnio, globum mundi in duas partes habitabiles dividens, alteram sub axe ad septem stellas, alteram Australem, quam *ασιαζονα* ex Græcis ab opposito axe appellat, instituit. Pomponius Mela veteri mundo adversam terram *ασιζδονα*, & ejus habitatores Antichthones nominat. Præterea nota sunt Aviti declamatoris apud Senecam verba, asserentis fertiles in Oceano terras, ultrâque Oceanum rursus alia littora, & alium nasci orbem. Clemens Beati Petri discipulus meminit Oceani, & mundorum, qui trans ipsum sunt; ex quibus confici volunt, partem hanc orbis auditione acceptam, & inspectione olim fuisse usurpatam. At unde novi orbis populi ducant originem, curiosius multi inquirunt, quàm certiùs. Lipsius, Aristotelis conjecturas sequutus, Afris navigabilem olim fuisse putat. Ferdinandus Oviedus ab Hespero Hispaniarum Rege Hesperidas insulas dictas, & sub eo cum continenti Americâ ab Hispanis cultas fuisse autumat. Alii Americanos progeniem Judæorum, Regis Osæ temporibus ab Salmanazaro captivorum, & in terras hæcenus incultas octodecim mensium itinere transportatorum, affirmant. Multi ab Sisis Pacificum mare navigantibus, aut ab Septentrionalibus (quod pronius est credere) propagatos, aut unde unde tempestate advectos æstimant. Ego nulli durus arbiter sedebo, & omnia quæ asserunt, fieri potuisse non inficias ibo: sed quid revera factum sit, ingenuè me nescire fatebor. Tantorum virorum opiniones, ut non aulim infirmare, sic nec affirmare: nam quæ sine ratione asseruntur, falsò plerumque contermina sunt, & æquè odiosum est sine ratione negare, quàm fidei noxium temerè affirmare. Adi Lipsium, Acoftam, Pinedam, Solorzanum, & alios viros planè eruditos, qui cum omnem antiquitatem evolverint, seque in omnem partem torserint, erudita, sed non certa de antiquis Americæ rebus tibi proment. Scio diluvii memoriam apud hos populos remansisse: sed utrùm illa memoria ad totius mundi cataclysmum, an ad particularem quarundam regionum eluvionem, instar Ogygii diluvii, quo Achaia; aut Deucalionis, quo Thessalia inundavit, referenda sit, in medio relinquo. Itaque Platonis Athlantidem, Diluvii rationes, Salomoniam Ophir, transmigrationem animalium, & id genus sexcenta, aliis tractanda prætermitto: nam ego lubens à conjecturis, & fabulosis abstinerebo, cum non defunt vera, quæ asseram.

QUAMQUAM non illibenter præfabor, videri mihi Peruviam, & Australes has provincias, velut alteram Ophir Carolo Quinto Cæsari, ceu Davidi, bella Domini cum Hispanis bellaturo, & Philippo Secundo Regi Catholico Escuriale sancti Laurentii templum Salomonicè constructuro, adeoque Philippis Tertio, & Quarto jam regnanti, Ecclesiam Catholicam, novi orbis opibus ornaturis defensorisque, concessas fuisse divinitus: optandumque, ut tantorum Regum posteris longâ & non interruptâ serie auro & argento Americano poriantur, quo avorum suorum vestigiis insistentes, non minus Catholicum imperium, quàm Hispani nominis gloriam amplificent. Sed ut rem meam agam, Carolus Quintus Cæsar

*Tiencumania
urbs.*

**CAPUT
XXI.**
De veteri
prædicta-
rum regio-
num statu.

*Utrum anti-
qua nota.*

*Unde sumis
originem.*

De diluvio.

**CAPUT
XXII.**
Catholico-
rum Regū
felicitas &
Religionis
cura com-
mendatur.

*Author bene
apprecatur
Regibus Ca-
tholicis.*

Reges Catholici Episcopales sedes erigunt.

Domos sacras construunt.

Indi favent.

eodem ferme anno, quo Paraquariæ metropolis condita est, aliquot Sacerdotes, & anno præteriti sæculi quinquagesimo tertio primum Paraquariæ Episcopum, cum amplissimis & Cæsareis donis ad factorum procurationem submisit. In Chilensi regno, in Tucumaniâ & portu Boni-aëris, Regum Catholicorum autoritate & sumptu, Episcopales sedes erectæ, Canonicorum collegia instituta, & seminaria constructa sunt; præterea in amplissimis his regionibus, eorundem munificentia, Sacerdotes aliti, Religiosorum domus fundatæ, & frequentibus litteris Proreges, provinciarum Prætores, urbium Præfecti, Senatus amplissimi, in mandatis ab Regibus habuere, ut, Indorum vexatione cohibita, præcipuam curam in novæ gentis æternam salutem intenderent. Quâ in re, quid JESU Societas, tantorum Regum auspiciis, per Tucumaniam, Paraquariam & Chilense regnum, facem Evangelicam circumferendo, juverit, pro instituto dicere aggreddior.

CAPUT XXIII.
Societas in Tucumaniam accersitur.

Ratio vocanda Societas.

Primus Tucumaniæ Episcopus laudatur.

Societatem accersit.

VERUM in his rerum primordiis misera planè novarum provinciarum facies erat: nam præter pauculos Sacerdotes, Indiarum linguarum pænè ignaros, Episcopi nullos habebant fermè idoneos adjuutores. Pleraque Hispanorum oppida, sacramentorum usu destituta, in summâ libertate vitii scatebant. Quamvis enim Hispana natio frugalis sit, & naturam temperantiæ artibus coercere noverit: tamen rerum abundantia, & servitorum necnon indigenarum fœminarum multitudo licentiaque, ita corruperat mores, ut sortem suam Hispani miserabiliter lamentarentur, dolerentque, ob Sacerdotum & Concionatorum inopiam, ab multis retrò annis in expiatis, & sine Divini Verbi pabulo impactos vivere & mori: Indorum verò innumerorum salutem, ob easdem causas, domi forisque in desperato esse. Quocirca, etsi Episcopi pro insigni virtute cuperent nostræ Religionis proferre fines, & vitia profligare: tamen in tantâ immensitate terrarum, & Barbararum nationum infinito propè numero, profligatis præsertim Hispanorum moribus, sufficere haudquaquam poterant. Donec illustrissimo Domino Tucumanensi Episcopo cœlitus injecta mens est, ut vellet Societatem JESU, quam noverat ubique terrarum rei Christianæ utilem esse, in subsidium vocare. Is fuit frater Franciscus Victoria, vir vitæ integræ, qui cum olim adolescens apud institorem in Peruvia servulum ageret, ab non nemine visus est infulam gestare, non inani præfugio; quippe fluxarum rerum lucris valere iussis, litteris excultus, in sancti Dominici familiâ ita se omnibus probavit, ut Infulam Tucumanensem, procurante Philippo Secundo, & Pio Quinto Pontifice concedente, omnium primus anno præteriti sæculi septuagesimo-secundo iniverit: & ita Episcopatum administravit, ut ab confilio Limensi amplissimam laudem sit promeritus. Tantis igitur vir, ad Patrem Josephum Anchieta, miraculorum famâ inclytum, Brasiliæ provinciæ pro Societate præpositum, & ad Patrem Joannem Atiensam Peruvix Provinciale, litteras dat, per viscera Christi utrumque obtestans, ut pro eo, quo majoris Dei gloriæ desiderio flagrabant, è sua Societate selectos aliquot Sacerdotes ad se juvandum mitterent, nullibi terrarum posse ex Societatis instituto utilius gloriosiusque operam suam collocare.

CAPUT XXIV.
Primus Societatis in Tucumaniam adventus & labores.

1586.
Franciscus Angulus Missionis Præpositus. Alfonsi Barfena laus Saltam excolunt. Socii.

PLACUIT utrique Provinciali optimi Præfulis postulatio, primique è Peruvia, Joannis Atiensæ Provincialis autoritate, Franciscus Angulus & Alfonsus Barfena Sacerdotes, necnon Joannes Villegas laicus, anno millesimo quingentesimo octogesimo-sexto in subsidium submissi sunt. Reliquis præerat Franciscus Angulus, Inquisitionis Fidei per Tucumaniam Commissarius, vir, ut res postulabat, religionis dotibus abundè cumulat: quamquam longè notior erat Alfonsi Barfena virtus, diu multumque in America tanta cum claritudine nominis versati, ut Alegambe & Sachinus cum à Peruanis populis Peruvix Apostolum nominatum fuisse asserant. Hi è Potolæo oppido egressi, superatis agrè montibus, Peruviam à Tucumaniâ discriminantibus, ubi Saltam ante quadriennium conditam urbem tenuere, dici vix potest, quantis Hispanorum lætitiis excepti sint. Hactenus enim Saltenses cives nullum Sacerdotem habuerant, angebanturque, ut solet, ab multis

retro annis inexpectatarum conscientiarum tormentis, quas, repetitis ab infantia sceleribus, apud nostros Sacerdotes per intervalla Indorum salutis intentos, incredibili animarum sequutâ pace, depoluere. Saltâ distat quinquaginta leucis Estecum Civitas, in qua civitate cives omnes Sacerdote etiam carentes Sacramentis carere. Quichoam linguam uterque expedite usurpabant: Tonocotana difficultates in Peruano itinere Barsena devoraverat, quarum linguarum beneficio Estecenses Indi, Mysteriorum nostrorum rudes, pro temporis angustiis excoli cœpere. Atque ut laboris fructus perpetuus esset, ex singulis Hispanorum domibus bini Neophyti selecti, & speciali curâ eruditi sunt, qui deficientibus Sacerdotibus initiales Christianæ legis preces & præcepta domesticos edocerent. Personabant compita & ædes Neophytorum, choris piè & hilariter ea, quæ ab Doctoribus suis didicerant, repetentium, tantâ Hispanorum approbatione, ut longè latèque fama volitaret: satis constat, improbo duorum hominum labore ignorantiam utrumque profligatam, & Confessionum usum, hæcenus Indis incognitum, ab omnibus usurpari cœptum fuisse. Mense integro in ea urbe exacto, litteras ab Episcopo Tucumanensi, via subsidia sexaginta leucis utriusque obviam transmittente, recipiunt, quibus ad sancti Jacobi provinciæ metropolim summis votis accersebantur.

ADVENTANTIBUS Sociis, Joannes Ramites Velasco Tucumania Prætor, cum Magistratu & frequenti nobilitate obviam longè progressus, inter varia lætitiæ ostentamenta, eos in urbem, quam cives floribus & arcubus triumphalibus vestierant, invexit: investos Episcopus, supplicatione celebri institutâ, inexplicabili gaudio in templum primum, deinde luculentâ oratione laudatos in ædes suas secum diversaturos induxit. Ceterùm Deus commodissimâ tempestivitate Societatem in Tucumaniam pervexit: nam, præter Episcopum, in tota provincia quinque solummodo Sacerdotes, & pauculi Religiosi pro instituto suo egregiè planè laborantes, versabantur: sed ex tantillo numero rarus erat, qui linguam Indicam tertiare possit: adè ut Episcopus sub onere se faciscere non diffiteretur. Urbis Sancti Jacobi quingentis Hispanorum familiis constabat, in cujus unius urbs ditione octoginta millia sagittariorum varias linguas usurpantium, præter imbellem multitudinem, in album fundatores retulerant: quibus magna ex parte temporum injuriis communi Indiarum malo morte sublatis, adhuc supererat ingens numerus, nullos animatum suarum curatores idoneos facillè habiturus, si Societatem Episcopus in suum auxilium non vocasset. Læti igitur Patres in amplissimâ animarum messe se esse constitutos, parès tantæ segeti vires exeruere. Et quia non ignari erant parum admodum se profecturos, nî Hispani prælucere morum exemplo, nihil in publicis privatisque sermonibus inexpertum omisere, quod ad eorum mores corrigendos pertineret. Pendebant Hispani, pro ingentâ gentis pietate, ab ore novorum Doctorum, conciones, catecheses, colloquia, lectiones, & ordinarias Societatis operas diu noctuque magno fervore usurpantium. Quotidie insignia reportabantur de Dæmone spolia: sive lascivus feminarum luxus, sive Hispanorum nimius in Indos dominatus, sive juventutis solita vitia castigarentur. Exhomologesi purgata civitas est universa. Christi Corpore pasti pœne omnes; pueri doctrinâ Christianâ informari in parentum suorum magistros evadebant: repullulabat ubique obruta vitii Hispanorum pietas, adè ut Episcopus ob vocatam Societatem omnibus lætitiis incesset. Inter tantorum laborum furtiva intervalla, Alfonso Barsena, præter Tonocotanam linguam, Kakanam etiam finitimis populis maximè usitatam didicerat. Franciscus Angulus linguâ Indorum generali utebatur. His linguarum armis ambo in Dæmonem inveci, nullis laboribus parcebant, quò Ethnici, iniquo domino abjurato, ad Christi partes seriò animum adjicerent: selecti etiam hic Neophyti, qui populares suos domi docerent. Festis diebus, prælata Cruce, focii ingentem Indorum turbam Catechesim ad modulorum canentium per urbem ducebant, eo fine, ut ab lasciviis & ebrietate, his præsertim temporibus usitatis, gentem abstinere, & doctrina suavius per modulationem in animos influeret: Episcopo interim ægrè se domi continente, & frequenter

*Et Estecum.**Excolendi
modis.*CAPUT
XXV.*Franciscus
Angulus &
Alfonso
Barsena in
Tucumania
metropoli
Apostolicè
elaborant.**Franciscus
Victoria piscopus socios
amantèr re-
cipit.**Status Tu-
cumania,
Numerofitas
Indorum.**Socii Hispani
profana.**Barbaros
erudiunt.*

Et baptizati.

lociis Cantantium choros ducentibus adjuncte, secumque civium turbas ad gratulandum trahente: quibus artibus, in comperto est gentem novam ita affectam, ut innumerabilis multitudo partim Christianis instituta præceptis, partim etiam ad Christi religionem traducta fuerit. Quot tum Barbarorum millia baptizata sint, non satis liquet: nam primi illi provinciæ nostræ heroës non æquè sua scribere ac multa pro Christo facere amabant; nec mihi sincerè res scribenti lubitum est incerta pro certis ex vaga fama posteritati transmittere. Certum est, præter ingentem baptizatorum variis linguis utentium numerum, Neophytos omnes aliàs baptizatos, confessione Sacramentali nusquam antea usurpatâ, purgatos, & propè innumeros ad legitimam uxorem ducendam, cum antea plerique Neophyti lege veteri viverent, fuisse inductos. adeò ut Barsena, parcissimus rerum suarum æstimator, miraretur quî tantis laboribus non succumberet.

CAPUT

XXVI.

Alfonso

Barsena

Estecenses

ad Fidem

adducit.

*Multos ba-**pizant.**Apostata**damno**baptizati.**Alfonso**Barsena**tempus ritè**paratur.**Sex mille**Barbaros**et sexcentos**baptizant.*

CAPUT

XXVII.

Francisco

Angulo &

Alfonso

Barsena

Cordubensem

tractum

Apostolicè

percurrunt.

*Quingentos**baptizant.**Item trecentos.*

SECUNDUM id, Episcopus Tucumanensis, Francisco Angulo, Inquisitionis Fidei commissionibus occupato, apud se retento, Alfonso Barsenam cum Joanne Villega laico ad Estecensem urbem remittit. Causa mittendi fuit, ut Indigenas Ethnicos in quinquaginta pagis urbi subcentis ad Fidem Christo dandam sollicitaret, & sacerdotem externum suo nomine Hispanis præficeret. Ex itinere mortales quamplurimos obviis in pagis salutaribus aquis lavit. Esteci, ad expiandos cives, paucos dies commoratus, Ethnicorum vicos, ad quos mittebatur, per abrupta montium, & paludum arundineta, longè abs se invicem disparatos, adiit. Paulò antequam illuc appelleret Barsena, notabili animarum damno, Religiosus quidam Apostata, nescio unde advectus, quamplurimos Ethnicos nullis præceptis ante imbutos sacrilegè, nullo Sacramenti sequuto effectu, baptizaverat; qui interrogati de rebus ad Christi religionem legemque pertinentibus, id modò respondebant, se lotos quidem esse, sed, quòd Hispanæ linguæ rudes essent, quid cum hac lotionem percepissent, cognoscere se nequivisse. Hos Barsena ritè eruditus mèlioribus aquis iterum immerfit. Porro in convertendis ad Christum Estecensibus Indis ita singulos dies partitus fuerat, ut duabus horis antelucanis somnum excutiens, in proxima nemora aut campos longè ab turba se reciperet, Deum oraturus, ut vellet caelestis lumen gentibus impertiri: inde faciebat, sacrificio peracto, verba ad concionem: reliquum matutini temporis spatium catechesi tradendæ cum socio terebat: vespertinis horis, ritè baptizandis Indis, & matrimonio jungendis, expiandisve Neophytis, vacabat; nullâ ferme habitâ corporis ratione. Cæterum quid per abrupta montium, per abdita sylvarum, vel per paludum arundineta, Indos hinc inde vagos indagando, barbaro cibo contentus, omnibus modis cavens ne aliquis Ethnicus sibi elaberetur, passus uterque fuerit, speramus pro dignitate scripta esse in libro vitæ. Novem solidos menses tenuit hic labor, ingenti planè fructu: nam sex millia Barbarorum supra sexcentos suâ manu Barsena baptizavit, multis parium millibus matrimonium incuntibus legitime adfuit: aliarum expiationum iniri numerus non potuit. Quibus rebus perfectis, ambo eò unde venerant, Episcopi vocatu, magnâ omnium ordinum pro re feliciter gesta aggratulatione, rediere.

REUCES, cum Francisco Angulo, ejusdem Episcopi missu, ad Cordubensem tractum eadem ratione procurandum, nullâ ferme datâ respirandi morâ, properavère. Centum leucis abest Corduba, ab sexdecim annis ædificata, ab provinciæ metropoli, unde simul disceserant: quo itinere per immensa nemora tygribus passim habitata confecto, incredibili Hispanorum lætitiâ recepti sunt. Sed ubi personuit Barsenæ tuba Apostolica, nullus fuit, qui non conscientias suas apud advenas sacerdotes deponere vellet. Ex Indis, Hispanorum servitiis in urbe addictis, ob varietatem linguarum erudiri difficilibus, quingenti, & eo numero plures, statim baptismum recepère: per tractum verò Cordubensem excursionem facta, primo mense trecentos Ethnicos ad Christi Fidem, & quadringentos Neophytos ad legitimum matrimonium, socii perduxere. Ulteriora meditantibus nuncius ad-

fertur,

fertur, novorum sociorum supplementum è Brasiliâ adventare, quocirca ad eos excipiendos, falce tantisper in amplissimâ messe relicta, Cordubam redeundum fuit.

ACCEPTIS Tucumanix Episcopi litteris, Josephus Anchieta Brasiliæ provincialis, anno millesimo quingentesimo octogesimo-septimo, socios quinque, Leonardum Arminium Italum reliquis præpositum, Joannem Salonium Valentix in Hispaniâ natum, Thomam Fildium Ibernum, Emmanuelem Ortegam & Graum Lusitanos, selectos planè viros, in subsidium misit, qui aspirantibus ventis vela facientes, ubi ad Argentei fluminis ostium pervenère, arbitantes in tuto jam se esse, ex improvise pyratice Anglorum hæreticorum in se involentem perspexere. Capta navi, Hæretici suoptè ingenio in Societatem JESU infesti, socios indignis probris onerant, & ne Fidei Catholicæ facem ad Barbaras nationes transferant in Insulam desertam, fatore notabilem, mactationi destinatos depouunt. Mutatâ deinde sententiâ, rursûm in navim ex malo, ut aiebant, suspendendos recipiunt: aliis interim eorum cistas insolenter explorantibus. In quarum una consecratæ ceræ Agnos magno numero cùm reperissent, mirum quantum in Pontificem Romanum talium rerum consecratorem exarserint, & quantis ludibriorum dehonestamentis sociorum pietatem exagitârunt. Hæreticorum uno, cæterorum impudentissimo, sparsas per navis tabulatum sacras ceras prophanum pede proculcare auso. Non tulit indignationem Emmanuel Ortega, magni vir animi, Josephi Anchieta Brasiliæ Provincialis dudum socius, aususque est, objurgatâ piratarum insolentiâ, hæretici hominis pedem proculcantis pedem utraq; manu præhensum ab sacrilegio avertere, vociferans neutiquam permitturum, vidente se, sacra violari. Sed dum hereticus contra connitendo prophanum pedum è manibus Ortegæ extricat, alliso ad navis oram capite, perstricta cute, sanguinem sibi elicit: quo viso turmatim hæretici in Ortegam involant, nihil repugnantem, impatis prius verberibus, in mare deturbant: deturbatum, diuque cum fluctibus in madida veste colluctantem, & jam navim natationis beneficio prehendentem, eo sine è mari extrahunt, ut duriori morte cum reliquis sociis eum afficiant: & jam consilia de genere necis inferendo agitabant, cùm res accidit memorabilis: nam in illius hominis pede ausi sacram ceram proculcate repente nata pustula pestilens est, quæ postquam proximas partes serpendo invasit, tantis doloribus reliquum corpus affecit, ut abscesso frustra pede ante viginti quatuor horas sacrilegam animam exhalaret: tanto hæreticorum ad manifestum Dei judicium stupore, ut deinferenda sociis violenta morte abstinerint. Aliquot tamen diebus, versus fretum Magellanicum ductos, durâque fame maceratos, tandem navi sine velis, & sine cætero navigandi instrumento, ad certum pœnè naufragium imponunt: sed velis & remis non egent qui aurâ Sancti Spiritus afflati navigant: cujus aspirante pro ventis Numine, non diu post, portum Boni-aëris feliciter tenuere. Aliud etiam in eo concursu accidit singulare. Secum traxerant socii Cranium unius Virginis ex Divæ Ursulæ comitatu, visâque hereticâ navi, rite violaretur sacrum pignus, eò loci absconderant, quò facile non penetraret scrutatrix hæreticorum impietas (& certum est ab eis non repertum) tamen cùm illud socii educere vellent, nusquam amplius repertum fuit, creditumque divinitus aliò translatum fuisse; Virgine scilicet Anglâ populatium suorum sacrilegia dedignante. Appulsos socios excepit Illustrissimus Dominus Paraquariæ Episcopus, multis rationibus socios urgens, ut, mutato Tucumanix adeundæ consilio, ad Assumptionis urbem se conferrent, ibi linguam Brasiliicam, quam callebant, à Paraquariensi paucis dialectis differentem, usui esse posse: sed socii imperia Majorum causati, per solitudinem centum & viginti leucarum, Cordubam, primam Tucumanix urbem, se contulère. Adventantes Franciscus Angulus & Alfonso Batsena, procuratis Hispanorum liberalitate vestibus, pro loci conditione luculenter exceperunt. Post primos congressus, Leonardus Arminius vir gravis, Theologiæ olim professor, Brasiliæ sociis Præpositus, statim significavit, ægrè ferre se & socios è Brasiliâ Lusitanorum Prævinciâ eò vocatos, quò Peruvia Hispani Patres operas suas extendebant. quare cùm Patre Grao ad Sanctæ

CAPUT

XXVIII.

Socii è
Brasiliâ
missi à Pi-
ratis ve-
nantur & ap-
pellantur.

1587.

Ab hæreticis
capiuntur.In Insulam
desertam
transfertur
& edu-
cuntur.

Vocantur.

Emmanuel
Ortega sa-
crilego re-
ssit.In mare de-
jicitur.

Extrahitur.

Memorabilis
sacrilegii pœ-
na.Socii appel-
lantur.Sacrum cra-
nium dispa-
ret.Socii invi-
tantur ab
Episcopo Pa-
raquariensi.Cordubam
pergunt.

*Arminius
& Graus in
Brasiliam
renavigant.*

Fidei urbem se recepit, quâ urbe solitis Societatis officiis procuratâ, cum eodem socio, non diu post, in Brasiliam renavigavit. At Ortega, Salonus & Fildius, non libenter Peruanis Patribus (donec Generalis Præpositus super eâ re consultaretur) se adjungere. Franciscus Angulus Thomam Fildium & Joannem Salonium ad Sancti Jacobi urbem secum abduxit. Alfonsus Barsena Emmanuelem Ortegam socium, Apostolus Apostolum accepit: quocum relictam tantisper in Cordubensi agro falcem mirabili proventu receptum ivit.

**CAPUT
XXIX.**
*Cordubensis
ditio ab Al-
fonso Barse-
na & Em-
manuele
Ortega uti-
liter excur-
ritur.*

ERANT tum ditio Cordubensis Indi partim Ethnici, partim sacro initiati fonte. Illi magna ex parte, novis servitiis & morum pravitate feroces, externum imperium rebellando renuebant. Hos (si nomina Christiana demeres) vix ab Ethnicis, deficiente Catechesi, distingueres. Utrosque aggressi Patres per abrupta montium, per sylvarum invia, nullo belligeræ gentis metu, fame totam regionem depopulante, reclamantibus Hispanis, certum adiri mortis periculum asserentibus, quaquaversum longè latèque Christi nomen prædicatum ibant; tanto successu, ut præter innumerabilem turbam confessione expiatam, bis mille & quingentos Ethnicos baptizarint, mille & quingenta paria pellicatu implicita legitimo vinculo conjunxerint, obvios omnes ad Christi amorem inflammare dicendo contenderint. Quibus in rebus patrands, quot labores exanthlarint, non facilè est compendio complecti. Cordubenses Indi in cavatis sub terrâ cavernis, nullo emittente supra terræ superficiem tecto, uni ab aliis longè femoti, domicatim vivunt: itaque, ut cuniculi, indagandi erant, priusquam erueres; eruti magnitudine beneficiorum obruendi, ut te audirent; audire non renuentes, plerumque per interpretes ob varietatem linguarum edocendi erant. Ea omnia præstitere socii, sæviante hyeme, cælum pro tecto, humum pro lecto habentes, adeò tenui victu, ut quàm plusculos dies numeratò viginti quatuor grana tritici turcici pro omnî cibo ad aquæ potum tantum adderent; quo tritico omninò deficiente, quinque solidos dies, præter Corpus & Sanguinem Christi, nihil penitus ori admoverunt. Et utriusque absque dubio moriendum erat, nâ cælum utilissimos homines mirabili modo conservasset, res sic sese habuit.

*Bis mille &
quingenti
baptizantur.*

*Indorum
Cordubensium
conditio.*

*Sociorum
arumna.*

Invidia.

**CAPUT
XXX.**
*De mirabili
Alfonsi Bar-
senæ & Em-
manuelis
Ortegæ
transvacione.*

EMMANUELI Ortegæ fame jam propè enectò Alfonsus Barsena, aliquamdiu per preces consulto Deo, mandat, ut paulò post mediam noctem, sacrificio peracto, ad Hispani hominis villam, quinquaginta fermè leucis distitam, annonæ ergò iret; se, cum Catechumenos baptizasset, propè sequiturum. Ortega ægrè se avelli ab optimi Patris latere certo mortis in periculo sinebat, nam præterquam quòd ob diurnam famem vix jam reciprocaret animam, non ignorabat, per abruptissima loca, & per regiones ferocissimas, Hispanoquæ nomini infestissimas, sibi iter faciendum. Expiatis tamen totius vitæ noxis jubenti parendum potius quàm oblitandum censuit. Vix iter eques capessiverat, cum equus, in quo ibat, volare sibi visus est: sic per belligeros, & mortem in occursum minitantes Indos, protegente ubique Numine, incolumis evasit. Sub medium diem defectissimis viribus ex equo tantisper desiliens, in somnis cœlestia ostenta incredibili animi voluptate vidit, quibus ad majora pro Christo audenda & toleranda mirum in modum confortari se sensit. Denique resumpto equo, quamvis in trajectu paludis casu se totum madefecisset, paulò post meridiem eo, quo discesserat die, Hispanorum villam ingressus, comperit undecim horarum spatio octidui iter se fecisse. Re cognitâ, Hispani Europæum hominem cum Indorum comitatu & comite in expeditis equis ad Barsenam mittunt: vix miserant, cum ipse Barsena aliâ viâ ore hilari eandem villam ingrediens, Ortegam & Hispanos duplicato miraculo attonitos salutat. Miraculi fidem auxit Europæus ille, qui ad Barsenam missus, post duodecim tantum dies rediit, affirmans in itu & reditu se quàm citissimè iter semper confecisse. Igitur pro miraculo Deo gratiæ actæ sunt, cui non difficilius est per Angelum transportare Abacuc in lacum leonum, quàm Danieli persimiles viros transportare in domum panis.

*Emmanuelis
Ortegæ mi-
rabilis visio.*

CAPUT

ALPHONSUM Barfenam in eâ expeditione diutiùs perseverare volentem, ut quatuor millia Ethnicorum, quorum Casiquios baptizaverat, Christi partibus adderet, & ad fretum usque Magellanicum per ferocissimas gentes, sine armis, sine comitatu, ire paratum revocavit Episcopus Tucumanensis, ne tantis periculis exponeret virum, quo si aliquando careret, Episcopatum se etiam abdicaturum asserbat. Ut rediit, eum quamvis renitentem totius dioceseos inspectorem summâ cum potestate legitimis tabulis creat, rogatque, ut cum sociis è Brasiliâ nuper advectis Sali fluminis accolarum omnium curam in se suscipiat. Barfena, Francisci Anguli jussu, admisâ procuratione, Emmanuelem Ortegam, Joannem Salonium, & Thomam Fildium ad eam regionem multis barbarorum millibus scaten-tem deducit, deductos Tonocotanam linguam docere incipit, per intervalla indigenas omni ope juvat, quorum numerum benè magnum exiguo planè tempore sacro latice perfundit: ducentos circiter & triginta Neophytos pellicatu infames legitimè copulat, multos plane mortales de peccatis numquam confessos expiat; quo in labore morbo contracto, ad urbem referri debuit. Sed per hunc morbum Deus Optimus Maximus Paraquariensibus salutem dare destinabat.

CAPUT
XXXI.
Sali flumi-
nis accolæ
Societatis
curâ sub-
duntur.

Barfena
multos sacro
Fonte abluir.

Egrotat.

CAPUT
XXXII.
Brasilorum
Sociorum
peccata in
Paraquariâ
labores.

1588.

Benevolè ab
urbe exci-
piuntur.

Et ab Domi-
nicani Epî-
scopi Vicario.

Gratitudo
Societatis
erga Domi-
nicanos.

PATRES Brasili, deficiente Tonocotana linguæ Magistro, communicato cum Francisco Angulo consilio, in Paraquariam, quò eos Illustrissimus Paraquariensis Episcopus, ob linguæ Guaranicæ peritiâ, & Sacerdotum inopiam, invitaverat, perrexere. Trecentis leucis distat Assumptionis urbs unde discesserant, quo itinere partim terrâ, partim adverso flumine Argenteo Paraquarioque, confecto, collecta ubique copiosa animarum messe, ab Assumptionis civibus tres omnino leucas obviam effusis, tantâ omnium ordinum aggratulatione, excepti sunt, satis ut appareret quàm sincerè animarum suarum culturam exposcerent. In eâ urbe, Dominicani Episcopi absentis vices gerebat ex eodem ordine vir planè pius, qui suo ingenio, & sui Præfulis hortamentis, Socios palam laudatos induxit in ædes à civibus paratas, ultrò concessa potestate pleraque Sacramenta in urbe & extra urbem administrandi. Sic præclarissimo Divi Dominici Ordini debemus, quod in Tucumaniam; Paraquariamque inducti simus. Eo tempore pleræque Paraquariæ civitates & Indorum oppida Sacerdote carebant: quare Neophyti passim omnium rudes mixti Ethnicis, nullo consuetudinum discrimine, sine sacrorum usu disciplinâque, vana tantùm Christianorum nomina præferebant: multi mortales ex Barbaris mulieribus orti barbaros mores cum lacte ebiberant, plerique verò Europæi, deficientibus Sacramentis, sortem suam lamentabantur, dolebantque Paraquariensis Reipublicæ corpus, ex nobilissimis partibus compositum, multis corruptelis ob fierorum Medicorum raritatem infici. Quò se verterent Socii, quam partem curandam priùs assumerent, non satis apud se constituebant. Consulto tamen Deo, visum est, Provinciæ caput noxiis humoribus antè purgandum, ut sanitas in subiecta membra efficacius influeret. Postquam ergo deferbuit gratulorum fervor, in ipsâ urbe Assumptionis instrumenta medendi omnia, Conciones, Catecheses, privata publicaque colloquia, exhomologeses, & id genus varia in omnes ordines exprompta sunt. Tenera Hispanorum puerorum indoles pro captu curabatur, gravia concionum remedia maturæ ætati adhibebantur. Fœminarum mollietis ferventi alloquiorum cauterio adurebatur: Indigenæ in urbe servitiis addicti præcipuo studio erudiebantur. Denique primo trimestri, eo successu peracta res est, ut seipsam in se urbs immutata vix agnosceret. Curatâ utcumque civitate, ad suburbanos pagos & villas excurrentes, grandem animarum segetem, adhibitâ Baptismi, Matrimonii, Catecheseos & Exhomologeseos falce, per vices collectum ivere: donec caritatis ignis, inter exigua spatia non se continens, sensim serpendo longinqua corripet.

Mores mu-
tati.

CAPUT
XXXIII.
Emmanuel
Ortega &
Thomas Fildius
Guaitaniam
Apostolicè lu-
strant.

IOANNE Salonio reliquis Præfecto in urbe remanente, Ortega & Fildius, adverso primùm Paraquario, deinde per immensa nemora & paludes pedibus incedentes (ut in eis agnosceres Josephi Anchieta discipulos) in Guairaniam Brasiliæ obversam regionem, centum & quinquaginta leucarum itinere profecti, pagos

omnes,

Multos baptizant.

Guairam excolant,

Et Villaricam.

omnes; quâ transeundum erat, omni Apostolicorum officiorum genere, plurimis præsertim ubique baptizatis, curavere. Primâ molitione trecentos & quinquaginta Ethnicos, quorum Dux, horribili figurâ, picto ad terrorem deformatoque capite, comam ad genua demiserat, è sylvis erutos, ad partes Christi traduxere. Quot in obviis passim vicis baptizaverint, sigillatim notatum non reperio. In ultimo Paraquariensis dititionis pago, Guairaniæ contermino, mille Ethnicorum capitibus salutes aquas infudere. Quadringentos maritali vinculo adstrinxere. Tantis rebus in itinere perfectis, deducuntibus, qui obviam venerant, civium Primoribus, primum Guairaniæ Hispanorum oppidum (civitatem Regalem vocant) tenuere. In hujus oppidi vicinia Melgarecus ejus fundator quadraginta millia Barbarorum in album olim retulerat, ex quibus ea tempestate magna multitudo adhuc supererat, serviebatque, centum & quinquaginta Hispanis eam regionem incolentibus. Huc igitur delatis Patribus, quoniam nullum Sacerdotem habebant, magna animarum seges oblata est: quam per mentem integrum, multis mortalibus baptizatis, Hispanis omnibus & Indis, legitimam ætatem habentibus, matrimonio ritè adstrictis, veteribus inimicitis pravisque amicitis dissolutis, in Christi horreum intulere. Deinde adverso Paranâ Huibaioque, octoginta leucarum itinere, Villaricam alteram Guairaniæ urbem ad Huibaii fluminis Paranæ influentis ripam, obvios passim Barbarorum pagos Baptismo & Confessione expiantes, perrexere. Villaricani festo tympanorum & sclopetorum sono testati sunt, nihil sibi accidere potuisse gratius, quam si post tot annos, quibus nullum Sacerdotem viderant, talibus viris fruereutur. Quadrimestri spatio Hispanorum omnium conscientia purgata sunt, & ingens Barbarorum numerus ad partes Christi traductus. Denique explorata regione reperere Socii, ducenta Ethnicorum millia in Guairaniâ, si non deficerent opera, ad fidem Christianam reduci posse. Igitur ad Assumptionis urbem, abs se conspecta Salonio relaturi, multis mortalibus in itinere denuo baptizatis, postliminiò rediere.

CAPUT

XXXIII.

Socii peste grassante per Paraquariam & Guairaniam multa faciunt memoratu digna.

1589.

Mille & quingentos ad Fidem adducunt.

quatuor mille baptizant.

Mille baptizati.

Item bis mille & quadringenti.

Item sexaginta.

ORTEGAM & Fildium fatigatos quadringentarum & quinquaginta ferme leucarum peregrinatione excepti in Assumptionis urbe labor propè immensus: quippe pestis invaserat cives, tantâ cum clade mortalium, ut subinde uno eodemque die centum capita demeteret. Paucis multa complectar, nam verba perdere non lubet. Salonius, Ortega & Fildius, non integro anno quindecies millies pœnitentibus aures præbuere: mille & quingentos Ethnicos baptizavere: cibi & somni immemores summâ curâ vires animi corporisque intenderunt, ne quid humanæ vel divinæ opis cuiquam deesset: & quod mireris, nullo virium suarum aut valetudinibus detrimento, Deo scilicet eorum corpora protegente, qui animas aliorum suo periculo protectum ibant. Postquam pestis civibus abundè sepavit, agros invasit, eò majori damno, quò omni subsidio agrestes carerent. In pagis & villis Assumptionis urbi subcensitis, Ortega & Fildius numeratò decies millies morientium expiationes fecere; totidem cadaverum millia suis manibus sepelivere. Quatuor ferme millia Ethnicorum baptizavere, qui ferme omnes statim à suscepto baptismo ad cœlos evolavere. Continuato deinde labore Guairaniam petentes, in civitate Regali, Sacerdote adhuc carente, bis mille homines supra quingentos de peccatis confessos absolvere: mille capita ex Ethnicis Christiana fecere: centum & quinquaginta paria ritè conjugio copulavere. His rebus patrat, Emmanuel Ortega, Thoma Fildio Villaricam Sacerdote etiam carentem ante se amandato, ipse in itinere variis in pagis bis mille & quadringentos sacro latice perfudit: ducentos & quinquaginta supra mille matrimonio alligavit: sacrarum Confessionum, & sepulcorum cadaverum, numerus iniri non potuit. In pago uno triginta vetulas centenariis majores, & earum conjuges, ferme omnes ariolandi arte infames, ad Christum adduxit, Deo in corpora læviente & animas clementer habente. Multiplex ubique Ethnicos Neophytosque corripiebat metus, & passim ex variis nemoribus, Baptismi & Exhomologeseos ergò, miserandis obsecrationibus Ortega accersebatur: sed Villarica petenda fuit, ubi strages corporum erat. In eâ urbe ab utroque Socio tan-

tum laboratum est, quantum vix posteritas crederet. Uno eodemque tempore pueri, viri, senes, foeminae, Hispani, Barbari, cives, suburbani, Neophyti, Ethnicique calamitates deplorabant suas: Alius ex proprio morbo, alius ex moriente patre matreque, gemitus fundebat miserabiles. Hic vitae necessaria, ille Viaticum ad mortem sibi dari petebat: Baptismum, Confessionem, Extremam-Uncionem, cognatis sepulturam, catechesim simul plures postulabant. Patres omnibus adesse velle, quò res ferret diversim abstrahi, domi curare, in urbe nihil negligere, ad suburbana excurrere, mortuis vivisque opitulari, denique Indos aequali curâ ac Hispanos habere. Fructus laborum fuit, novem mensium spatio, sexies mille supra sexcentos Ethnicos baptizasse, bis mille & octingentis matrimonium ineuntibus adfuisse, quater mille supra centum & sexaginta sepulturae suis manibus mandasse, innumeros Confessione, Extremâ-unctione & Viatico procurasse: pro certo ab Emmanuele Ortega compertum est, bis mille Ethnicos (si omnes Ethnici vocandi sunt) ad Socios, Baptismi ergò, ex longinquis locis adproperantes, in itinere, ante suscepta sacra, peste enectos fuisse; quorum plerisque, sperandum est, misericordiarum Patrem Filii sui Sanguinis prodigum, gratiam suam non denegasse. Subinde pestis Villaricanorum & suburbanorum corporibus satiata, latè in agros & nemora sese effudit. Nec segnior fuit ruri quam domi Sociorum virtus, à quibus, semestri excursione, ter mille & centum Barbari Dæmoni erepti, Christo per initiale Sacramentum asseri sunt; sexcenti à pellicatu abstracti, bis mille & quingenti matrimonio Christianorum more ligati. Quæ ego minutim sigillatimque omnia non agrè recensco: nam si prophandarum rerum scriptores, hostes in bello occisos, naves raptas submersasque, milites captos, castra everfa, prædam abactam, numeratò posteritati transmittant: cur ego Fidei hostes ad partes Christi traductos, modum victoriarum, Ducum virtutem, freudente Dæmone, triumphante cœlo, minutim computando, censuram piæ posteritatis reformidem? Ab campestri expeditione reduces Ortega & Fildius, bimestri spatio, Villaricanos omni officiorum genere, & se spiritualibus exercitationibus refecere, donec rursùm Ortega in campos sese effunderet.

IBIRAIARUM natio decem virorum millibus constans, triginta à Villaricâ leucis, Iavito more, sparsim venatione se sustentabat, quorum aliqui, nescio quando baptizati, inania Christianorum nomina, mysteriorum nostrorum rudes, præferabant. Sed hi Ethnicique, excusso Hispanorum jugo, jamdudum rebellaverant, ferocitate indolis adeò terribiles, ut nemo eorum fines attingere auderet. Unus tamen Emmanuël Ortega, gentis linguam utcumque callens, sine comitatu ad eos penetravit, ratus, peste sæviente, minus feroces fore: aut si ferocirent, non defuturas sibi vires, quibus pro Christo necem exciperet. Non vano eventu: nam statim ex peste afflatis bis mille & octingenti, paulò antequam morentur, abjurato Dæmone, Christo nomen admissò Baptismo dedere. Cæteri, quamvis idem percuperent, tantisper dilati, donec superstitionibus relictis morum bonitate se probavissent. Qua dilatione effectum, ut trecenti, se Hispanis regendos traditum venientes, salutaribus aquis tingi mererentur. Præterea variis ex locis Neophyti Ethnicique ad Socios ventitabant, summis precibus rogantes, ut ad populares suos, Doctrinæ Christianæ & Sacramentorum conferendorum ergò, se conferrent, quos necesse erat, quamvis templa & ornatissimas Cruces in oppidis suis Sacerdotum nostrorum desiderio crexisse se asserent, sine solatio dimittere, ne longinquæ messi inhiantes præsentem perderent. Paulò postquam hæc gesta sunt, Proprætor Villaricanus Emmanuëlem Ortegam ad numerosum Indorum oppidum deduxit, ubi, jactis Apostolicis retibus, egregius piscator hominum ter mille & quadringenta capita, è turbido ignorantia lacu educta, melioribus Baptismi aquis immerfit. id ægerrimè, ut solet, ferente Dæmone, & oppidi Primores instigante, constanter in Ortegam & Hispanos ejus comites conjurationem: patratumque fuisset scelus, nî Superi divertissent. Nocte namque diem sceleri conductam præcedente, cum Emmanuël Ortega, strati impatiens, quamvis maximè vellet, nullum somnum

*Pestis strages**Sexties mille
& sexcenti
viri ablucati
sunt.**Multi frustra
baptismum
expetunt.**Ter mille &
centum Bar-
bari baptis-
mum reci-
piunt.**CAPUT
XXXV.
Emmanuël
Ortega plu-
ra millia ba-
ptizat.**Ibiraiarum
ferocitas.**Ortega ma-
gnanimitas.**Bis mille &
octingenti
baptizantur.**Item ter mil-
le & qua-
dringenti.**Ortega de
viti pericu-
latur.*

*Ejus comites
occiduntur.*

CAPUT
XXXVI.
Villaricæ
Societatis
sedes poni-
tur.

*Eam expetiit
Hispani.*

Et Indi.

capere posset, & circa ædes Barbarorum lento gradu inobservatus ambularet, audit nescio quos confabulatores inter se de serie inferendæ sibi necis: quo accepto indicio, Hispanis ad mortem etiam destinatis dissimulanter præmonitis, fugâ se cum illis eripit. Illucescente die conspiratores, cognitâ fugâ, triginta Indos Hispanorum servulos, qui cum dominis suis fugere neglexerant, crudeliter mactant, frustrati sceleris causas solitis ululatibus detestantes.

EREPTUS periculo Ortega Villaricam contendit, ubi dum cum Fildio de repetendâ Assumptionis urbe agitat; cives omnes deprecatores habuit, obstantes ne se desererent. Lamentabili voce aiebant, ab multis retrò annis nullum se Sacerdotem habuisse; habendi nullam spem adesse; ab Paraquariæ metropoli ducentis leucis, ab Brasiliæ urbibus immensis spatiis se distare: ex interjectis utriusque regioni locis nullum animarum suarum subsidium sperari posse. Nullibi terrarum Socios JESU materiam instituti sui rationibus accommodatiorem reperturos, quàm in Guairaniâ: nam si tantillo tempore tot millia Barbarorum baptizassent, quid sperandum foret si perpetuam sedem Villaricæ ponerent? Hæc Hispani cum dicerent, & insuper Neophyti, genua & manus Sociorum prensantes, se vix Christo natos deseri flebiliter quererentur, ostenderentque evidens periculum, defectu magistrorum, deserta fide ad avitos mores descendi; commotæ sunt viscera Sociorum, nihil contra obtendentium, nisi quòd à Majoribus suis pro tempore se in Guairaniam missos, non posse suâ voluntate perpetuò remanere: si accederet Joannis Salonii, cujus imperio subdebantur, autoritas, paratos se & vitam & sanguinem pro singulorum salute impendere. Quo responso recreati Hispani Barbarique, certos homines citatis itineribus ad Joannem Salonium, ducentis leucis distantem, mittunt, qui cum eorum postulatis non repugnasset, illicò templum & domus, civium & Neophytorum manibus, Villaricæ condita sunt. Ubi Ortega & Fildius per septem subsequentes annos tanta patravère, quanta suis locis narabimus.

CAPUT
XXXVII.
Joannis Sa-
lonii utiles
labores.

*Salonius
octoginta
Guaiuros
baptizat.*

*Uvas pluri-
bus par.*

NEC minores erant Joannis Salonii sine socio in Paraquariæ metropoli quin-
quennio persistentis labores, quorum summa hæc est. Multa singulis annis expiationum millia fecit. Diu noctuque ægris sedulus adfuit. Pellicatus, ininitias, odia quamplurima, prudenter cohibuit. Complures Ethnicos domi forisque ad Fidem convertit. Quorundam nocivam avaritiam, nolentium Neophytos ex villis aut aliunde, confessionis doctrinæque Christianæ ergò, ad se vel ad alios Sacerdotes accedere, ne operæ dispendium facerent, hac fermè ratione repressit. A Propratore ferri legem impetravit, qua Indorum Domini eorum dominio privabantur, quorum Sacramentales Confessiones non procurassent. Octoginta Guaiuros Ethnicos, proditionis & rebellionis convictos, antequam funestis ab arboribus suspenderentur, ad unum omnes nostra mysteria eruditos, salutaribus aquis tinxit. Denique solus ille tanta egit, quanta ab numerofo Collegio factitari solent. Ipse suæ domus Rector in se solum severum exercebat imperium. Ipse minister, quidquid levissimè peccasset, inflictiis pœnis animadvertebat. Ipse œconomus nullam sui curam, maximam aliorum habebat. In unius hominis domo Catechistam, Concionatorem, Doctorem, Missionarium non desiderares. Ut scias paucitatem non admodum officere, ubi unius egregia virtus adest.

CAPUT
XXXVIII.
Alfonso
Barfena
Calchaqui-
nos pacifi-
cat.

*Barfena au-
dacia.*

DUM hæc in Paraquariâ geruntur, Alfonso Barfena, recuperatis viribus, Joannem Ramirum Velascum Tucumania Prætorem ad Calchaquinos rebelles, cum instructis Hispanorum & Indorum copiis, vi armatâ domandos euntem sequutus, utilissimam Reipublicæ operam navavit. Nam cum Calchaquini, cognito Hispanorum adventu, summa & abrupta montium pro more occupassent, unde ingentia saxa in subjectæ vallis angusta itinera, quâ Hispanis transeundum erat, devolverent: Barfena, Hispanis ultrò ire prohibitis, solus ipse per ea itinera ire ausus, ac cacumen ab Calchaquinis occupatum enisus est. Ascendenti, Ibrida primùm

ferox,

ferox, mox Calchaquorum Ducis filii duo cum centum armatis militibus occurrunt, quos Barfena occidendi vi ita sibi conciliavit, ut pacis inter Calchaquinos & Hispanos faciendæ interpres constitueretur; effecitque, ut ferocissima gens proterva colla Hispanorum jugo utcumque deponerent. Sancitâ pace, explorataque Barbarorum conditione, nihil nisi sanguinem & ebrietatem spirantium, quamvis Baptismum non renuerent, satis habuit, adultæ ætatis hominibus, ad pacis constantiam sobrietatemque animatis, aliquot infantes sacris undis abluisse: nam prudenter, ex præteritis futura coniciens, vix dubitabat Sacramento iniatos, magistro deficiente, ingenio præsertim ad pristina vitia sollicitante, in verba Dæmonis rursus juraturos.

DIMISSIS copiis, Alfonso Barfena ad Divi Jacobi urbem redux, circumspiciens quâ potissimum parte Dæmoni bellum inferret, ex Francisci Anguli designatione propinqua loca aggressus est, antequam ulteriora pervaderet. Igitur ad Sancti Jacobi montana delatus, hinc inde ense Evangelico ferox, sexcentos Ethnicos ex Dæmonis servitute in libertatem filiorum Dei asseruit: totidem ferè, ne malo Domino per illicitam libidinem servirent, in vincula matrimonii traxit, ingentem numerum, Kakanâ utens linguâ, expiavit. Secundùm id, cum ipso Francisco Angulo, Sancti Michaëlis urbem numerofo pellicatu liberatum ivit; donec Tonocotanorum, Diaguitarum, & Lullorum, uno tempore procuracione susceptâ, latè sese effunderet, Lullis præsertim Christo lucrandis intentus. Lulli gens ferox, quamvis se subinde serviendi ergò Hispanis permetterent, tamen Europæorum nullus, ne Sacerdos quidem, ad eorum terras, in asperis locis, perfidiæ perpetrandæ opportunis, positas, adire audebat: unus tamen Barfena, reclamantibus omnibus, unico puero Sacrificii administro comitatus, eò se, spreto mortis periculo, ingressit, non sine prospero eventu. Nam ubi per Lullorum fines increbuit, Barfenam famâ notissimum adventare, certatim omnes ex viculis suis, cavernis, & montium saxosis crepidinibus, sese effunderent, ad eum ventitabant, spondentes se in ejus potestate futuros, si ad sua municipia ire non dedignaretur. Barfena, laudata ubique Lullorum alacritate, per aspera montium, vallium abrupta, torrentium vortices, pedibus delatus, fluvios passim obvios natatione transmittens, in id intendebat maximè, ne aliquis curam suam subterfugeret: & profectò magnum operæ suæ pretium retulit, nam in novemmensium expeditione bis mille & amplius capita sacris undis lavit, ter mille Neophytos matrimonio junxit, & multa alia, religionis promovendæ causâ, apud ipsos perfecit; ausus etiam imperterrito animo eorum pagum ingredi, qui Hispanis infensi Sancti Michaëlis urbem hostiliter inflammârunt. Ex tantis laboribus valetudine contracta, ad Sancti Michaëlis urbem delatus, postquam convaluit, urbis domos omnes excutiens, reperit inter servitia nonaginta sex Ethnicos, quos omnes, omnibus lætitiis pro reperto thesauro exiliens, baptizavit. Eodem impetu ad suburbana excurrans, multis mortalibus per Baptismum, & alia Sacramenta, magnam utilitatem attulit. Ad Provinciale suum scribens, aiebat, se sentire Intus impetum ardua quæque pro salute animarum amplectendi, & præsentis quasque miseras leves sibi videri, præ iis, quas optabat, infinitos Ethnicos convertendi ergò, offerri: sibi se animarum intolerabili torqueri. Quamquam ex aliâ parte se esse paratum ad Majorum nutum, unius Barbari erudiendi causâ, uno eodemque in loco persistere. Aliis litteris enixè ab eodem flagitabat, ut, quoniam ipse senio & morbis debilitatus esset, mitteret in Tucumaniam alios Socios vitæ suæ contemptores, periculorum pro Christo adeundorum amatores, deliciarum osores, Crucis ambitu insignes. Nec his contentus, catalogum multarum nationum tradidit Francisco Angulo, qui suberat, rogans, ut pro potestate indicaret, quas gentes sibi primo loco adeundas putaret. Talia cogitantem, Tucumaniz Prætor, Regis Catholici, bellorum multitudine impliciti, jussu, pecuniarum subsidia per totam Tucumaniam collectum iturus, Barfenam autoritate apud omnes ordines valiturum secum abduxit: quo factum, ut multò major argenti summa, quam sperabatur, conflaretur: & tota insuper, quanta est Tucumania, Barfenæ præsentia

Pax sancitur.

Infantes baptizant.

CAPUT

XXXIX.
Alfonso Barfena, Lullus & alios populos Christianos facit.

Sexcentos sacro fonte abluit.

Tonocotanos & Diaguitas procurat.

Lullorum viros.

Lullorum conversio.

Supra bis mille sacris undis immerguntur.

Barfena multos ad Christum adducit.

Zelum animarum gratie prodit.

Tucumaniam universam lustrat.

Fermè sexcentos, & oppidum integrum, baptizat.

CAPUT

XXXX.

Petrus Agnascus & Joannes Fontius in Tucumaniam veniunt.

1590.

Joannes Fontius Socius præficiuntur.

Petri Agnasci commendatio.

Alfonso Barfena à Lullis evocatur.

Barfena obedientia.

Zelus animarum.

Barfena & Agnasci excursus.

Linguarum studium.

CAPUT

XXXXI.

De prima ad Frontones expeditione.

Fluvius Ruber.

Urbs Conceptionis.

Sacerdotibus curæ.

Extolitur.

cum ingenti animarum lucro frueretur. Peragrata Tucumania, ad Lullos iterum profectus, trecentos & quinquaginta una in regione; in altera verò undequinquaginta supra ducentos, & insuper oppidum Ethnicorum integrum, baptizavit. Ulteriora meditantæ litteræ redditæ sunt, quibus subsidia novorum Sociorum è Peruvia ventitare nunciabatur.

ANNO sesquimillesimo nonagesimo Joannes Fontius, quem Diva Theresia inter cælo prædestinatos aliquando vidit, & Petrus Agnascus in Tucumaniam animos immensæ messi pares attulere. Ille apud Punenfes, & in Chicuitensibus montibus, necnon Aricurana valle, multum elaborans, Peruanos quamplurimos ad ovile Christi reduxerat, & mittebatur ab Joanne Arienfa Provinciali, ut pro Francisco Angulo missioni præset: sed ut Fontius præfecturæ gradu, sic Petrus Agnascus opinione sanctitatis eminebat, & nullum alium præ illo ex Peruvia Sociis Alfonso Barfena in Socium Apostolicarum excursionum sibi dari optaverat. Ubi ambo in provinciam venere, communicato cum Francisco Angulo consilio, Fontius per litteras monet, ut relicta Lullorum curâ, Tucumania Prætori ad Londinenses propediem debellandos profecturo se adjunctum veniat. Sed hæc fermè in speciem: nam præcipua causa revocandi fuit, quod fama percrebuisset, Lullos de mactando Barfenâ consilia agitasse, & vererentur Patres, ne optimus senex immensitate laborum cibi que tenuitate (nam præter cucurbitas & aquam nihil ori admovebat) valedudinem penitus profligaret. Acceptis litteris, quamvis inanem de inferendâ ab Lullis sibi nece famam esse sciret, & superessent sexdecim oppida Lullorum, operam suam in ea regione expetentium: tamen illico pedem è messe retrahens, Joanni Fontio referibit, nihil parendi studio se habere in mundo charius. *Adero, inquit, quamprimum, ô Pater, & pedibus tuis advolutus dicam, Ecce ego, mitte me, sive ad Lullos me redire, sive ad Calchaquinos, Chaquenses aut Frontones, vel ultimos mundi terminos ire me jufferis: nam insatiabili desiderio eò me mitti cupio, ubi extrema omnia pro lucrandis animis pati possim. Vellem equidem Orienti, Occidenti, Septentrioni, & Austro me simul totum impendere, & totius mundi barbaras nationes peregrinando complecti: sed id cum vires humanas excedat, huic me mundi parti lubens volensq; commodabo, cui Deus Optimus Maximus per te me affixerit.* His scriptis, ad Sancti Michaelis urbem, ubi eum Petrus Agnascus præstolabatur, properè regreditur. Quæ fuerit utriusque sancti viri in optatissimo congressu lætitia, non est exigui calami exprimere. Primus amborum labor fuit, Hispanorum urbes, & suburbana loca, omni officiorum genere excolere: successivis horis, variis Barbarorum linguis addiscendis, indefessam operam navabant. Fontio interim & Angulo ad fluvium Rubrum, spe ingentis messis, excurrentibus.

FLUVIUS Ruber, è Peruvia montibus ortus, ubi planitiem nanciscitur auctus hyemalibus aquis, octo circum se leucas, nisi quæ tubera terræ reperiens modicas insulas molitur, singulis annis inundat: quarum aquarum molem infra Paraquarii ostium in flumen Argenteum placidè evolvit. Non procul eò, ad oram paludis, triginta circiter ab ostio leucis, Conceptionis urbem eò sine condidère Hispani, ut innumerabilis Barbarorum multitudo urbanis & Christianis moribus paulatim assuesceret. Ad eam urbem è Tucumania metropoli ire volentibus, vasta nonaginta leucarum planities, nullis aquis nisi pluviis irrigua, & infesta Barbarorum incursionibus, transmittenda est. Ab viginti annis, quo urbs fundata fuerat, nullum Concionatorem audierant, nullum vitæ castigatorem habuerant, & eo temporis Sacerdote carebant: unde tanta vitiorum senticera succreverant, vix ut exigua bonæ mentis semina apparerent, & Hispanæ gentis pietas planè suffocata videretur. In ea urbe Fontius & Angulus, ordinatis utcumque Hispanorum conscientis, ditionis Præfecto ductore, circum omnem latè viciniam exploratum euntes, infinitam propè Ethnicorum multitudinem omni subsidio destitutam reperere: satis constabat centum fermè capitum millia ad Christi fidem adduci posse, si idoneorum Sacerdotum copia non deesset. Porro gentem fermè hanc omnem

ideo

ideo Frontones Hispani vocant, quod depilatis sincipitibus, calvitie facta, frontes sibi producant. E cingulo clavam & sagittarum manipulos suspendunt. Baculum ferratis piscium mandibulis horrentem gestant, nuda & ad formidinem picta corpora ostentantes. In factiones distracti, quotidiana fermè, pro terrarum finibus, inter se exercent prœlia: occisa hostium cadavera longo ordine truncis arborum ad terrorem affigunt, ne terminos finitimi, venationis ergo, transgredi audeant: oppida sua, utpotè storeis plicatilibus constantia, pro libitu transportant. Agricultura non student. Victum arcu & piscatione quarunt; hoc uno boni, quod uni tantum mulieri assuescant. Singulæ fermè factiones diversis inter se linguis utuntur, adeò notabili varietate, ut in utroque fluminis Rubri littore octonâ idiomatica comperentur: nec aliud fermè erudiendæ genti magis obstat, quàm ea linguarum varietas. Sperabat tamen Conceptionis Præfectus, grande Dæmoni vulnus infligi posse, si Alfonso Barcenam, quem famâ notum dudum jam optaverat, Joannes Fontius pro potestate concederet. Placuit Fontio Præfecti postulatio, arbitranti, nulli alii arduum illud negotium melius committi posse, quàm homini in apertis novalibus exercitatissimo. In eam spem, ingentem infantium numerum, quaquâ latè excurrere potuit, Frontonibus non invitis, sacro latice perfundit, spondens idoneos Magistros se quantociùs transmissurum, cum in Tucumaniam pervenisset. Vix Fontius & Angulus abierant, quando pestis grassata maximam Frontonum partem cum baptizatis infantibus demersit: Cælo innocentes animas, recens lavacro expiatis, ne aliquando parentum vitiis corrumpentur, ad se tempestivè transferre amante. Ex itinere Joannes Fontius Barcenam & Agnascum per litteras monet, ut excusata apud Tucumaniam Prætorem Londinensi expeditione, Frontonibus adjuvendis magnos animos parent. Prætor, re cognita, tantum restitit, quantum momentum ad res arduas conficiendas in uno Barcena inesse usu compererat. Sed uterque Socius, enervare Majorum imperia non assueti, agrè ab invitissimo Prætore facultate extorta, quò mittebantur, Joanne Fontio jam reduce benè adprecante, magnis animis iter capebant. Interim Fontius Calchaquinam vallem solus adire ausus, quinque oppidorum infantes omnes, in spem adultæ gentis aliquando ad partes Christi afficiendæ, baptizavit. Apud quem Tucumaniam Prætor iterum institit, ut Barcena revocaretur, sibi què tandem concederetur, aiens, receptis in amicitiam decem Ethnicorum millibus, novam urbem, quam Riocam appellat, nuper abs se conditam fuisse, nullumquè alium, præ Barcena, genti docendæ & reipublicæ stabilendæ præoptari: & ut efficacius rem suam urgeret, addebat; Riocæ, in partitione terrarum, se memorem Societatis fuisse, solo commodo in urbe, & extra urbem agro fertili, ei assignato. Sed Barcena & Agnascus Tucumaniam fines egressi ad Conceptionis urbem pervenerant, in Mataranorum oppido sedem stabilem habituri, & inde, prout res ferret, ad debellandos Frontonum animos excursuri.

MATARANORUM gens, præ vicinis populis, est longè docilis. Hos, pro more Barbarorum sparsim incolentes, in unum oppidum Alfonso Vera, Conceptionis fundator & Prætor, contraxerat, feceratquè, ut plerique Baptismum perciperent. Sed, pervagato malo, primos sacrorum Ministros nacti fuerant planè ineptos, adeò ut initialia Christianorum mysteria penitus ignorarent. Neophyti omnes sacram Confessionem, post susceptum baptismum, nunquam usurparant. Ex septem fermè incolarum millibus complures supererant baptizandi, vel infantes, vel adulti. Conditio verò loci nihilo hominibus lætior erat; nam solum ea aqua bibebatur, quæ passim lato mixta corruptaque in fossis manu ductis, cælo plente, excipiebatur. Pro omni cibatu triticum turcicum & cucurbitæ erant. Sed ea hominum locorumquè calamitas Socios, multa pati & ardua facere pro Christo ambientes, exhilarabant magis, quàm deprimebant: qui, partis inter se laboribus, Tonocotana linguæ beneficio, brevè effecère, ut ex tanto numero nullus in oppido restaret Ethnicus, aut pellicatu infamis; nullus avitas superstitiones usurparet; nullus Dominicis festisque diebus abesse ab Concione & Catechesi au-

De Frontonum conditione.

Alfonso Barcena expulsi.

Conditur.

Frontonum infantes baptizantur.

Moriuntur.

Tucumaniam Prætor Barcena revocare conatur.

Joannes Fontius ad Calchaquinam penetrans quinque oppidorum infantes baptizat.

Riocam urbs conditur.

CAPUT

XXXXII.

Ab Societate Mataranorum cura suscipitur.

1591.

Mataranorum numerus.

Baptismus.

deret. Plerique jam frequenter exhomologesi se purgabant, hebdomadatim in se flagro sæviebant, Corpori Christi magno pietatis sensu communicabant: pende-
bant omnes ab ore Magistrorum, privatis publicisque colloquiis solita veteribus
Christianis exercitia, pro captu gentis, insinuantium.

CAPUT
XXXIII.
Barfena &
Agnasus
plura Bar-
barorum
idiomata
discunt.

Barfena lau-
datur.

Et Agnasus.

SED is labor nullus erat, si conferretur cum eo, qui à Patribus sumebatur in
discendis variarum linguarum à Frontonibus usitatarum idiotisimis: nam, cum
præsertim Frontonum causâ venissent, necesse erat linguas eorum prius nosse,
quàm possent utilitatem aliquam adferre. Itaque sesquiennali spatio Alfonso Bar-
fena, sexaginta quinque annorum senex, insatiabili animarum Christo lucrandarum
desiderio flagrans, communicatis cum Petro Agnasco studiis, Guaranicam, Naticam,
Quisoquinam, Abiponicam, Quiranguicam, linguas didicit, Vocabulariis, Rudi-
mentis, Catechismis, & Concionibus, ad earum usum compositis: cum tamen, ante-
quam uterque è Tucumaniâ discederent, Tonocotanam, Kakanam, Paquinam,
Quirandicam ad præcepta & lexica eo sine reduxissent, ut Socii in partem laborum
venturis facilitatem ad eas perdiscendas adferrent. Atque ut latius utilitas serperet,
Petrus Agnasus pleraque, omnia ab Alfonso Barfena præsertim composita, ele-
gantissimo caractere pluries transcripsit, transcriptaque publici juris fecit. Quæ
res eò magis mira videri debet, quòd uterque fractissimis essent viribus, & nihil
omnino ad aquæ corruptissimæ potum adderent, præter pulmentum ex tritico In-
dico & cucurbitis factum, raroque piscem fumo duratum adhiberent: adeò ut
Petrus Agnasus, Alfonso Barfena, optimi senis, septem milium Indorum, & con-
currentium Hispanorum curâ, occupatissimi, justus æstimator, datis ad Joannem
Atiensam Provinciam litteris, non dubitavit eum cum Francisco Xaverio cõparare:
& vice versa, Barfena Petri Agnasci solidarum virtutum admittor, se tyronem præ
illo existimabat, & exercitatissimus senex pleraque ex ejus arbitrio facere amabat.
Quæ omnia de immenso utriusque labore paulò fusiùs à me explicata sunt, ne
modicis laboribus & incommodis perfuncti, post devoratas unius duarumve Indiae
linguarum, aut in Europâ Græcæ, & Hæbraicæ, difficultates, placeamus & indul-
geamus nobis, perinde quasi pro Christi amore omnium ore decantandum nego-
tium patravissemus.

CAPUT
XXXIII.
Frontonum
expeditio
disturbatur.
1592.

Frontonum
perversitas.

Magosua-
rum crude-
litas.

Bellum.

DEVORATIS tot linguarum difficultatibus, tum demum ad Frontones adven-
dos uterque adjiciunt animos. Plerique amici ab hoc proposito absterre-
re conabantur viros utilissimos, denunciantes tantum esse Frontonum in Hispanos
homines odium, ut vulgato nomine eos pestes suas appellarent: tantam insuper
intercedere plerorumque cum Dæmonibus familiaritatem, ut passim sibilo vocati,
ad sortilegia & maleficia facienda adproperent: ferebanturque Frontonibus indi-
casse Patrum consilia, & conaturos mortem iis procurare, quos suis rebus infen-
sissimos esse scirent. Sed Socii, si id accideret, pro Christo moti lucrum arbitran-
tes, in Naticarum & Mogofnarum fines, spretis periculis, delati, primum impetum
ad debellandas ferocissimas gentes Apostolico more effudère. Verùm, Deum
immortalem, quo successu? Vix in prima oppida facem Evangelicam intulerant,
cum Mogofnæ, non minus acres Hispani nominis hostes, quàm naturâ & moribus
immanes, Franciscum Veram ab Aragoniâ, Alfonso Veræ Conceptionis urbis Præ-
fecti germanum fratrem, & quinque Hispanos homines dolo captos, flagrisque antè
discerptos, immaniter trucidant, patratoque facinore ad terræ interiora se recipien-
tes, reliquas omnes Frontonum factiones ad rebellandum sollicitant: Alfonso
Verâ ab Aragoniâ, fraternæ necis instigante dolore, in vindictam interim non se-
gnius bellum parante. Quod cum, hinc paucorum Hispanorum virtute, inde
Barbarorum multitudine per vices prævalente, diuturnum fuerit, egregii planè
Apostolicorum virorum conatus, Evangelii seminandi occasione omni præcisâ,
in aditu penitus disturbati sunt. Quare ad Mataranos regressi, Dei judicia taciti
venerantes, nihil satius habuere, quàm si se totos Divinæ voluntati conformarent:
adeò nihil de inutilitate laboris in tot linguis perdiscendis conquesti, ut etiam

Barfena

Barfena suo Provinciali scriberet, si juberetur, reliquis Frontonum linguis devorandis, ob unicum obedientiae lucrum, residuas vires vitamque impensurum. Quamquam Petrus Agnascus in ea opinione semper fuerat, ut existimaret Frontonum gentem, sementem facere non assuetam, nulloque loco fixam, difficile excoli posse, & ideo inutilem abs se & Barfenam in eorum linguis operam poni; & ejus praesertim arbitrio ab adulta gente baptizanda abstinuerant, contenti infantes bello captos, apud Hispanos remansuros, sacris undis initiare. Quidquid sit, sequiennalis labor tot linguis perdiscendis impensus, tam Frontonibus inutilis, quam Sociis, obedientiae regulam, non proventuum magnitudine, res suas metientibus, aequè gloriosus cecidit, quam innumera animarum spolia de Demone retulissent, Deo conatum, non eventum, ab hominibus exigente. Per belli intervallum semel Barfena impetus fuit, castigatis utcumque Mogonis, Frontonum fines transgrediendi; fecissetque, nisi adventitiae aquae viam omnem praclusissent. Conatu iterum frustrato, ad urbem Sancti Joannis, in Paranae & Paraquarii concursu sitam, Hispanorum & Indorum invitatu, excurrentes, ex utroque cultura per aliquot menses fructus percipere uberrimos, Hispanis omnibus ad meliorem frugem traductis, & Indorum ingenti multitudine per Baptismum Exhomologesimque feliciter procuratis. Qua messe collecta, ad Matarnos rursus excolendos postliminio rediit.

*Barfena
Virtus.*

*Urbs Sancti
Joannis ex-
colitur.*

ANNO millesimo quingentesimo nonagesimo-tertio, Joanni Atiensae, Peruviae Provinciali, propagata per Quitensem, Panamensem & Tucumanensem, distinctissimas inter se regiones, Societate, necnon ingenti varietatum virtutum fama claro, morte sublato, successit Joannes Sebastianus Parricius, in utraque America, si sanctitatis opinionem spectes, nulli secundus. Is post aditum magistratum, Philippi Secundi Regis Catholici mandata per Peruviae Proregem accepit, volentis in Chilenum regnum Jesu Socios induci, ut eorum artibus, potentius quam armorum vi, ferocia Barbarorum colla suavi Christi jugo subderentur. Accelerandae expeditionis causam praebere regni Chileni Praetor Martinus Loiola, Divi Ignatii nepos, & urbium Primores, auxilium & decus novis coloniis ab Societate sperantes. Igitur Sebastianus Parricius, satis suapte indole ad dilatandum Christi imperium pronus, jam vero Regis auctoritate, & tantorum virorum invitatu, animatus, egregium Sociorum manipulum colligit, qui, quia merentur, nominatim à me appellabuntur. Lecti igitur sunt Ludovicus Valdivia multis in locis mihi laudandus, Joannes Olivares, Ludovicus Stella, Gabriel Vega Sacerdotes, necnon Fabianus Martines & Michael Telena laici, quibus praesse jussus est Baltazar Pinna, grandibus per Europam & Americam meritis illustris; nam primus omnium in Sardiniam insulam Societatem induxerat, & in Caesaraugustana vexatione indigna passus, tolerantiae laude inclaruerat. In Indias vero delatus, post initum Lima rectoratum, procurationem Peruviae Provinciae apud Regem Catholicum & Franciscum Borgiam Generalem susceperat, unde in Peruviam redux Provinciae toti & variis Collegiis praefuerat; hoc maxime nomine illustris, quod in Quitense regnum primus Sociorum coloniam duxerit. Quae obita munera commendabant auctoritate plena canities, & prudentia adversis secundisque successibus exercitatissima. Vix hi à Peruano tractu solverant, cum inhorruit subito pelagus, coorta tempestate adeo tetra, ut nautae nusquam se aliàs periculosius navigasse affirmarent: tandem tamen, votis & precibus Sociorum, pacato mari, Coquimbensem regni Chileni portum incolumes omnes tenuere: exscensione facta, Socii nudatis pedibus Coquimbium, duabus leucis ab portu distantem urbem, vota pro discussa tempestate in aede Franciscanorum soluturi, periere. Cives Coquimbenses novos hospites in domum amplam, sed Daemonibus lemuribusque infestissimam, induxere, non sine bono omine: nam quamvis prima nocte terculamentis suisque deque omnia vertere viderentur, tamen piis Sociorum precationibus altera nocte ita repressi sunt, ut exinde nusquam audiri, vacuum hospitium liberè impostero habitandum reliquerint. Fusò fugatoque in aditu regni tanto hoste, non dubitatum, quin alibi

**CAPUT
XXXV.**

De prima
Societatis
in Chileni
regnum in-
troductione

1593.

*Joanni Seba-
stiani laus.*

*Philippi II.
religio.*

*Religio armis
fortior.*

Primi Socii.

*Baltazaris
Pinna laus.*

Tempestas.

*Coquimbium
urbi.*

*Lemures fu-
gat.*

etiam

etiam comprimendus esset, si vires animi Apostolico more intenderentur: qua cogitatione fors animati Socii, quietem, post ærumnosæ navigationis labores, ea in urbe ita cepere, ut per intervalla statim egregia de Dæmone spolia, expiatis civibus omnibus, reportarint: quibus onusti, ad Sancti Jacobi urbem, regni caput, properavere. Distat ea urbs, nobilium civium & auri Chilensis potens, ab Coquimbensi portu sexaginta leucis, quo itinere emenso, ubi ab civibus cognitum est Socios adventare, mirum quantum omnium Ordinum alacritas, adornato splendido equitatu, honoris ergo, obviam turmatim sese effundentium, derepente extiterit: sed Socii diem prævertentes, antelucanis horis urbe inita, destinatae celebritati sese subduxere: & ritè adorato in templis Deo, se stitèrè Magistratui, operam suam modèstè magis quàm speciosè offerentes. Patres Dominicani interim, dum sumptu publico domus apparabatur, Socios hospitio, & omni officiorum Religiosorum genere, per sex hebdomadas liberaliter excepere.

Coquimbenses adjuvi.

Sancti Jacobi civium urbanitas.

Chilensorum Sociorum humilitas.

Patrum Dominicanorum in Sociis officia.

CAPUT
XXXVI
Sociorum
Chilensorum
domiciliorum
que egregii
labores.

Omnibus Ordinibus profuerunt.

Ludovici Valdivia laus.

Lopius Salazarius moritur & laudatur.

AT ubi adornatum domicilium nostrum, & temporarium templum exstructum est, Baltazar Pinna sua cuique ita divisit munera, ut nulla ætas, nullus ordo, nulla conditio ab paucorum Sociorum laboribus utilitatem non perciperet. Sua erat puerulis schola, litteras appellare & formare discipulis: grandiores latinè loqui docebantur, & Ludovicus Valdivia, Dominicanorum Provincialis postulat, undecim ex suo Ordine Religiosis, & Franciscanorum Mercenariorumque scholasticorum concursu, Philosophiam explicabat. Æthiopes, Indi, Hispani variis modis excolebantur. Sed nihil ita rapuit in admirationem civium animos, quàm ejusdem Valdivia felicitas in peregrina eaque implicatissima Indorum lingua perdiscenda, cujus beneficio quindecim diebus, postquam in urbem venit, aures penitentibus Indis sine interprete præbere, & mense vix exacto ad publicam Concionem verba facere potuit. Ardebat ipse incredibili procuranda Indorum salutis desiderio, adeo ut Guarporum linguam, ab Generali distinctam, brevissimo etiam tempore devoraret. Nec segnius respondebant Barbari conscientias suas fidentes Valdivia, & cum res ferret, inveterata animarum ulcera, nullisque remediis hactenus medicabilia, ab eo tractari permittentes. Domi bis de die Ethnici bello capti, Dominicis diebus Neophyti erudiebantur, ebrietas genti innata prohibebatur. Anopolæ, ne vellent Indis, sui non potentibus, vinum sine fine vendere, reprimebantur. Quorundam privatorum hominum avara immanis avaritia indignis modis tractantium cohibebatur. Denique in luxuriosam & vanam juventutem pro concione invehebant Patres, tanto conatu, quanto necesse fuit ad solidandos animos contra mollia vitia, robur & frequentiam ab ciborum abundantia, regionis illecebris, & divitiarum inquinantis, passim capientia. Fiebant quotidie illustres in omni hominum conditione metamorphoses: qua in re singulariter memorandus hoc loco videtur Lopius Salazarius, qui sub Sotomajore Prætorè Regni, Consilio à secretis fuerat, florebatque nobilitate, divitiis, elegantia, & supra ætatem apud omnes Ordines autoritate: præterea in quovis deliciarum genere genium fraudare nescius, vestium splendorem & consortia illecebrosa, divitiarum appendices, sectabatur. Sed audito Ludovico Valdivia, adversus mundi fallacias in exequiis florentissimæ puellæ pro concione declamante, ita derepente in alium virum mutatus est, ut calcata mundi pompâ, Christo in futuræ vitæ prototypon assumpto, corporis vires voluntariis afflictationibus penitus labefactaret. Prostrato domestico hoste, regno cælesti inhians, inter Jesu Socios mereri voluit. Limam ad tyrocinium transportatus, adeo fortiter rem gessit, ut duorum & viginti mensium spatio, tyronum Magistro judice, culmen religiosæ perfectionis, quamvis ægerrimo corpore, pertigisse creditus sit. Ad Chilensè regnum renavigans, tertio postquam regni metropolim tenuit die, inter Socios, votis Religionis ritè conceptis, animam exhalavit. Hoc etiam memorabilis, quod ante mortem Christum spectabili specie, æternam gloriam coram spondentem, videre & audire meruerit. Ejus funus concione & solemnè sacrificio urbis Episcopus, uterque verò Magistratus, Religiosorum Ordines, & frequens Nobilitas, honorariis officiis cohone-

stârunt:

stârunt: ut scias, contemptu mundi, nihil deperdi eorum, quæ mortales etiam post mortem æstimant. Dum in metropoli sic ferrent omnia, Gabriel Vega & Ferdinandus Aguilera, Chilensæ linguæ periti, Conceptionis urbem, Prætoris sedem, Araucum, Angol, Imperialem, Valdiviam novas Hispanorum colonias, earumque ditiones, & totius ferè regni Indorum pagos, terrâ marique pervadentes, omnium officiorum Apostolicorum genere procurabant. Sesquiannum tenuit prima expeditio, in quâ ubique Indi plurimi baptizati, Neophytorum & Catechumenorum scholæ institutæ, Hispanorum mores castigati, omnes denique Societatis artes tanto fervore depromptæ, ut singulæ Urbes Collegium exposcerent: præsertim Martinus Loiola Prætor, qui in nuper exstructâ à se Sanctæ Crucis ab Onies civitate sedem Societatis ponere, oblato fundo & redditibus, satagebat. Sed tot mortalium votis fieri satis non potuit, quòd Baltazar Pinna parvulas cõpias per regni membra distrahere, nondum firmato capite, intempestivum duceret. Triennio integro in variis excursionibus posito, Gabriel Vega, aliquot linguarum Indicarum, & præsertim Chilensæ, ad artis præcepta abs se redactæ, peritiâ, & virtutum opinione illustris, è vita decessit; quem viri probatæ fidei restati sunt, tactu, dum viveret, ægro homini derepentè sanitatem reddidisse: quod quamvis mirum sit, minus tamen æstimo, quàm præclari viri laboribus innumeros omnis conditionis homines, quaquâ latè patet regnum, ab agritudinibus animæ, Sacramentorum & verbi Divini ope, sanitatem percepisse. Reliqui Socii superstites per regnum Chilenum diu claruere, præsertim Ludovicus Valdivia, post Baltazarem Pinnam in Peruviam revocatum, Chilensæ Collegii Rector, & Indorum defensor acerrimus: de quibus erit alibi suus dicendi locus.

*Apostolica
excursioner.*

Baptismi.

*Urbium erga
Societatem
studia.*

*Gabriëlis
Vega mors.*

